

Radiodrama kao poticaj dramskome stvaralaštvu učenika mlađih razreda osnovne škole

Pavetić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:020212>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Lucija Pavetić

**RADIODRAMA KAO POTICAJ DRAMSKOME
STVARALAŠTVU UČENIKA MLADIH RAZREDA
OSNOVNE ŠKOLE**

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnice: Lucija Pavetić

**TEMA DIPLOMSKOG RADA: Radiodrama kao poticaj dramskome stvaralaštvu
učenika mlađih razreda osnovne škole**

MENTORICA: doc. dr. sc. Marina Gabelica

SUMENTORICA: dr. sc. Maša Rimac Jurinović

Zagreb, rujan 2020.

Zahvala

Posebno zahvaljujem svojim mentoricama. Hvala vam na prihvaćenom mentorstvu, udijeljenim savjetima, strpljenju, razumijevanju, pomoći i uloženom vremenu pri izradi ovoga rada.

Najveću zahvalnost iskazujem svojim roditeljima koji su mi omogućili fakultetsko obrazovanje, vjerovali u mene i bili podrška tijekom studiranja. Hvala mojim sestrama što su uvijek bile tu za mene. Također, hvala i cijeloj obitelji.

Zahvaljujem svojim bliskim prijateljima zbog kojih ću studentske dane posebno pamtiti. Bez vas ništa ne bi bilo isto.

Od srca hvala svima.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. Mediji	3
2.1. Mediji i djeca	3
2.2. Medijska pismenost	4
3. Radio	7
3.1. Kratak pregled povijesti američke i europske radiofonije	7
3.2. Razvitak hrvatske radiofonije	7
3.3. Radiodrama	11
4. Dramski odgoj	14
4.1. Značenje dramskog odgoja za dijete	15
5. Prikaz dramskopedagoških radionica	17
5.1. Struktura radionica	17
5.2. Problemski sadržaji radionica	18
5.2.1. Konflikt	19
5.2.2. Emocionalna inteligencija	20
5.2.3. Slušanje	21
6. Primjeri radionica	25
6.1. Prikaz radionice „Ježeva kućica“	25
6.2. Prikaz radionice „Regoč“	33
7. ZAKLJUČAK	47

Sažetak

Kako su novi i digitalni mediji postali sastavni dio ljudskog života, danas je, više no prije, potrebno razvijati medijsku pismenost koja pruža mogućnost kritičkog sagledavanja različitih medija. Radio je medij koji se prvi put pojavio u 20. stoljeću. Razvitkom radijskog medija u nastojanju da se pronađe umjetnički izraz najbliži radiju, nastale su radiodrame. Dramski odgoj poučava dramskim iskustvom, a to se postiže aktivnim sudjelovanjem u dramskim aktivnostima ili praktičnim iskustvom, primjerice odlaskom u kazalište. Svakom djetetu treba dati priliku da se dramski izrazi i stvara kako bi moglo razvijati svoju kreativnost i spontanost u izražavanju. Dramsko stvaralaštvo, dramsko izražavanje i dramska kultura tri su povezana područja dramskog odgoja jer koriste jednake dramske metode i tehnike, ali s različitim ciljevima. Cilj je ovog rada prikazati proces upoznavanja učenika mlađih razreda osnovne škole s radiodramom kao radijskom vrstom te pokazati kako dramski odgoj odgaja za život i kako se može provoditi u nastavnoj praksi. U radu su prikazane dvije dramskopedagoške radionice, a osmišljene su na temelju „Ježeve kućice“ Branka Čopića i „Regoča“ Ivane Brlić-Mažuranić. Na početku radionica učenici slušaju radiodrame koje su napravljene po uzoru na spomenuta djela. Redatelj je radiodrame „Ježeva kućica“ Mirko Čović, a izvodi je Gradsko kazalište lutaka Split. Redatelj je „Regoča“ Ladislav Vindakijević, a radiodrama se nalazi u slušaonici Hrvatske radiotelevizije. Radiodrama je aktivator dječje mašte kao daljnji poticaj za razvitak dramskih aktivnosti. Naglasak je na tehnikama improvizacije kojima sudionici uz voditelja procesa stvaraju zamišljeni dramski svijet. Problemski sadržaji koji su detaljno obrađeni u radionicama odnose se na međuljudske konflikte, razvitak emocionalne inteligencije i vještinu aktivnog slušanja. Cilj je osposobiti učenike da samostalno prepoznaju probleme s kojima su se možda već susreli, a koji su povezani i s njima samima i sa životom općenito. Krajnji cilj radionica jest da one zažive u nastavnoj praksi.

Ključne riječi: dramski odgoj, radio, radiodrama

Summary

As the new and digital media have become an integral part of human lives, today, more than ever, it is necessary to develop media literacy which enables us the possibility of critically observing different media. The radio was invented in the 20th century. Alongside the development of the radio broadcasting media, in an effort to produce an art form similar to the radio, radio dramas came to life. Drama education teaches by dramatic experience and this can be achieved by active participation in drama activities and practical experience such as going to the theatre. Each child has to be given an opportunity to express themselves and create via drama so they could express their creativity and spontaneity in expression. Educational drama, education in drama and drama in education are three intertwined areas of drama education as they use the same dramatic techniques and methods but with different purposes. This paper aims to convey the process of introducing pupils of lower primary schools to radio drama as a form of radio, and show drama education may prepare children for life and how it may be implemented in teaching practice. This paper portrays two drama-based pedagogy workshops prepared on the basis of Branko Ćopić's *Ježeva kućica* (Hedgehog's Home) and Ivana Brlić Mažuranić's *Regoč*. At the beginning of the two workshops pupils listen to radio dramas inspired by the aforementioned children's stories. Mirko Ćović is the director of the radio drama *Ježeva kućica* and it is performed by the Split Puppet Theatre. Ladislav Vindakijević is the director of *Regoč* and the radio drama is on Slušaonica (shows on demand) of the Croatian Radio and Television. Radio dramas activate children's imagination and provide further incentive for development of dramatic activities. Emphasis is put on techniques of improvisation which are used by participants and process leaders to create imaginary dramatic world. Problem content of these workshops studied in detail refer to human conflicts, development of emotional intelligence and the skill of active listening. It aims to train pupils to recognize problems they may have encountered before on their own and which are connected to themselves and life in general. The ultimate goal of the workshops is for them to come to life in teaching practice.

Key words: drama education, radio, radio drama

1. UVOD

Danas se tehnologija vrlo brzo razvija i mijenja što dovodi do stalnog pojavljivanja novih medija. Pojam *medij* izuzetno je širok, a obuhvaća različite kanale kojima se prenose poruke i ostvaruje komunikacija. U medije se svrstavaju knjige, novine, televizija, radio, film i sve ostalo pomoću čega se mogu prenositi i dobivati informacije. S obzirom na to da se poruka na masmedijima prenosi velikom broju ljudi, medijski sadržaji mogu imati veći društveni utjecaj te se mogu odraziti na oblikovanje stavova, vrijednosti i stilova ponašanja mlade populacije. Medijska pismenost, između ostalog, odnosi se na kritičko sagledavanje medija, kao i na razumijevanje važnosti stvaralačkog djelovanja u medijima. U tom kontekstu zanimljiv je i dramskopedagoški pristup koji se može povezati s medijima na različite načine, a u ovome radu prikazuje se kako dramske aktivnosti mogu biti poticaj za radiodramsko stvaralaštvo učenika.

Učitelji su davno prepoznali vrijednost dramskog odgoja u odgojno-obrazovnim ustanovama te njegovu učinkovitost i metodički potencijal primjenjuju u nastavi. Dramski je odgoj pronašao svoje mjesto i u izvannastavnim aktivnostima poput dramskih skupina. Također, u školama postoji mogućnost spajanja dramskog odgoja i novih medija, prije svega u obliku snimanja radiodrama i radijskih reportaža u sklopu aktivnosti radijskih skupina.

U počecima razvijanja radijskog medija dramski tekstovi bili su prilagođeni za čitanje u eteru. Tako su nastale prve, rado slušane radiodrame. U današnje su vrijeme radiodrame izgubile na svojoj popularnosti, iako program Hrvatskog radija sadržava emitiranje radiodrama i za djecu i za odrasle. Ljudi su se naviknuli da uz zvuk mora biti prisutna i slika.

Djeca danas dosta vremena provode pred televizorom, računalom i na mobitelu. Gledaju crtane filmove prepune boja i zanimljivo kreiranih likova te im ne ostaje dovoljno prostora za aktiviranje mašte. Kada bismo pitali djecu kako izgleda, na primjer, Snjeguljica ili Crvenkapica, vjerojatno bi ih opisala točno onako kako su izgledale u animiranom filmu. Film i drugi audio-vizualni mediji ponudili su izgled lika onako kako ga je umjetnik kreirao, a djeca su to objeručke prihvatila. U ovome radu prikazat će se primjeri dramskopedagoških radionica osmišljenih na temelju „Ježeve kućice“ Branka

Ćopića i „Regoča“ Ivane Brlić-Mažuranić. Učenici će slušati radiodramu „Ježeva kućica“ redatelja Mirka Čovića koju izvodi Gradsko kazalište lutaka Split i radiodramu „Regoč“ redatelja Ladislava Vindakijevića koja se nalazi u slušaonici Hrvatske radiotelevizije. Radiodrama će biti aktivator dječje mašte i poticaj dramskim aktivnostima.

Metodički, radionice su koncipirane na način da na početku učenici slušaju radiodramu. Ona će poslužiti razvijanju i vježbanju slušanja. Osim što će biti poticaj dramskim aktivnostima koje slijede, radiodrama pruža priliku učenicima da izraze svoje poglede, mišljenja, stavove i osjećaje. Iako vizualna komponenta u radiodramama nije prisutna, učenici će to nadograditi i nadopuniti svojom maštom.

Tematika odnosno problemski sadržaji koji će biti prikazani u dramskopedagoškim radionicama su (ne)aktivno slušanje, međuljudski konflikti i emocionalna inteligencija. Društvo danas ne pridaje pozornost slušanju kao važnom aspektu komunikacije. Ljudi sve teže imenuju, izražavaju i opisuju svoje osjećaje. Zbog toga mogu nastati konflikti koji vrlo često prerastaju u svađe. Radionica „Ježeva kućica“ podrobnije će prikazati problematiku neslušanja sugovornika zbog kojeg će nastati sukob između likova. „Regoč“ je izabran upravo zbog teme svađe koja je dovela do vrhunca u bajci. U radu će se objasniti već spomenuti problemski sadržaji i pokazati povezanost između njih. Cilj je da učenici prepoznaju socijalne probleme koji su povezani i s njima samima, ali i sa životom općenito.

Cilj je ovog rada učenike upoznati s radiodramom kao radijskom vrstom i pokazati kako dramski odgoj, u formi dramskih radionica, odgaja i za život. Radionice su namijenjene svim prosvjetnim djelatnicima koji rade s djecom mlađe školske dobi. Krajnji cilj, intencija i želja jest da radionice zažive u praksi odgojno-obrazovnih djelatnika.

Izrazi koji se koriste u ovom radu, a koji imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškom ili ženskom rodu, odnose se na jednak način i na muški i na ženski rod.

2. Mediji

Prema Peruško (2011), prvobitno je značenje riječi medij posrednik pomoću kojeg se odvija komunikacija i to najčešće u materijalnom obliku. Materijalni oblici podrazumijevaju, na primjer, papir ili CD. Leksikon radija i televizije medije definira kao „sredstvo za prijenos poruka, vijesti, obavijesti, i sl., obično širokomu krugu ljudi“ (Galić i sur., str. 318). Hrvatska enciklopedija, između ostalog, medije određuje kao „svako sredstvo posredstvom kojega se prenose poruke, vijesti, obavijesti i sl. U komunikacijskim znanostima takvima se smatraju tiskovine i elektronička sredstva; u novije doba internet, komunikacijski sateliti, film, CD i dr. pa se o njima govori kao o masovnim medijima.“¹ Pasqualetti i Nanni (2005) navode kako se dolaskom digitalizacije može govoriti o novim medijima, to jest o:

[...] skupu novih komunikacijskih sredstava koji tvore internet, digitalna televizija, multimedijalne podloge, mobiteli i telematika, koji su rezultat tehnološkog napretka [kao što su] razvoj računala i mikroelektronike, napredak u tehnologijama za preoblikovanje analognog u digitalni signal – na području telekomunikacijskih infrastruktura – iznašašće optičkih vlakana i uporaba satelita za bežično povezivanje. (Pasqualetti i Nanni, 2005, str. 256)

Masovni mediji prvenstveno su institucije namijenjene javnoj komunikaciji. U takvoj komunikaciji imaju pravo sudjelovati svi članovi društva, a tu potrebu upravo zadovoljavaju mediji. U masovne medije ubrajaju se knjige, novine, časopisi, televizija, film, radio, nosači zvuka i slike (Peruško, 2011). Masovni su mediji usmjereni masovnoj komunikaciji jer imaju svoje proizvode, a prema tome i komercijalne sadržaje u svrhu prodaje. Neki mediji mogu imati informativnu svrhu (novine), a neki zabavnu (televizijska serija). Svi masovni mediji u nekoj državi čine medijski sustav. Tehnika, sadržaj, publika i način organizacije određuju masovne medije te svaki put kada se pojavio neki novi medij, javilo i pitanje njegova utjecaja na društvo i pojedinca (ibid.).

2.1. Mediji i djeca

Medijska pedagogija kao pedagojska disciplina „sadrži sociopedagoške, sociopolitičke i sociokulturne analize u ponudama medija za djecu, mlade i ljudi treće

¹ Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39755>

dobi, te njihove kulturne interese u odrastanju, radu, u slobodnom vremenu i obiteljskom životu“ (Miliša, Tolić i Vertovšek, 2009, str. 113). Osim toga, medijska je pedagogija „intelektualni menadžment osobnih i društvenih kompetencija vrijednosti, medijske, komunikacijske i kulturne kompetentnosti“ (Miliša, Tolić i Vetovšek, 2010, str. 112). Ljubić Nežić (2018) ističe kako se medijska pedagogija bavi socijalizacijskim utjecajima na djecu i mlade.

Miliša i suradnici (2009) smatraju kako mladi s lakoćom prihvaćaju nove tehnologije, ali da se sve teže snalaze u njihovu ubrzanom razvoju, prvenstveno zbog velike mogućnosti izbora, krize identiteta i slabog utjecaja socijalnih vrednota. Središnji pojam u medijskoj pedagogiji je medijska kompetencija. Medijska pedagogija vodi razvoju medijskih kompetencija nudeći nove vizije i koncepte te razvijajući nove metode kako bi se (posebice) mladi znali koristiti medijima (Tolić, 2008). Miliša i suradnici (2010) ističu kako medijska kompetencija obuhvaća sposobnost kritičke analize medijskih ponuda i izgradnju kritičke svijesti u odnosu na nove medije.

Medijska kompetencija sprječava medijsku manipulaciju jer podrazumijeva razvoj znanja, vještina i sposobnosti koje pojedinac treba usvojiti u komunikaciji s medijima. Prema Miliši i suradnicima (2009), osnovne dimenzije medijske kompetencije u medijskoj pedagogiji su kognitivna, moralna, socijalna, estetska te dimenzija djelovanja. Analiza i razumijevanje sadržaja u medijima odlike su kognitivne dimenzije. Moralna dimenzija podrazumijeva da se mediji trebaju sagledavati s etičkog stajališta, a socijalna dimenzija odnosi se na prava, medijsku politiku i socijalna djelovanja. Da su mediji nositelji izražaja i informacijskih poruka, vidljivo je s aspekta estetske dimenzije. Ovu dimenziju najviše iskorištavaju medijski manipulatori pomoću estetskog sadržaja (boje, slike i slično) kako bi kod korisnika pobudili emocionalne efekte (Miliša i sur., 2009). Dimenzija djelovanja nastoji aktivno uključiti pojedinca u interpretaciju sadržaja medija.

2.2. Medijska pismenost

Zgrabljic Rotar (2005) navodi kako je medijska pismenost definirana kao „sposobnost pristupa, analize, vrednovanja i odašiljanja poruka posredstvom medija“ (Zgrabljic Rotar, 2005, str. 1). Autorica ističe kako je takva definicija usredotočena na

koncept medijske pismenosti koji polazi od medija za koje treba razviti različita znanja i vještine (Zgrabljic Rotar, 2005). Ranije je spomenuto kako su mediji danas većinom usmjereni na prodaju, oglašavanje, komercijalizaciju i profit. Zbog toga se neće baviti slabostima medijskih sustava ili negativnim utjecajem na život u obitelji, već će to prepustiti organizacijama civilnog društva, obrazovnom sustavu, znanosti, Crkvi i svakom pojedincu u društvu (Brusić i sur., 2015). Razvijanje medijske pismenosti podrazumijeva stjecanje znanja i vještina kojima se korištenje medija kritički sagledava u smislu obraćanja pozornosti i na prednosti i na moguće opasnosti u medijskom svijetu.

Istina je da mediji, između ostalog, omogućavaju i komunikaciju. Međutim, trpi li možda neka druga komunikacija zbog njih? Možda ona u obitelji? Koliko puta se večernje druženje svede na tipkanje poruka prijateljima? Stvarnu komunikaciju zamijenila je virtualna. Djeca su medijski pismenija od odraslih, ali samo u tehničkom smislu. Na primjer, možda će dijete od devet godina naučiti svojeg roditelja kako da preuzme neku aplikaciju na mobitel. Ima li roditelj nadzor nad aplikacijama koje njegovo dijete preuzima na svoj uređaj? Mediji imaju utjecaj i na dječje emocije. Razvijanjem kritičkog odnosa prema medijima, dobiva se mogućnost razlučivanja dobrih i loših sadržaja, a upravo se tako moguće zaštititi od medijske manipulacije. Važno je da roditelji pokušavaju birati medijski sadržaj koji je prilagođen dječjoj dobi. Također, veliku ulogu u medijskom opismenjavanju imaju i prosvjetni djelatnici. Budući da se mediji vrlo brzo razvijaju, što ranije treba započeti s medijskim odgojem i razvojem medijske pismenosti.

Korisnici društvenih mreža moraju biti svjesni opasnosti na koje se može naići u virtualnom svijetu. Komunikacijske aktivnosti koje se smatraju štetnima podrazumijevaju bilo kakav oblik nasilja pomoću medija, a uključuju uznemiravanje, vrijeđanje, krađu i mijenjanje lozinke, širenje grupne mržnje, lažno predstavljanje te bilo kakav drugi napad i povredu privatnosti pojedinca (Brusić i sur., 2015). Djeca danas vrlo lako mogu postati žrtve nasilja u novim medijima – posebno u popularnim društvenim mrežama. U takvim slučajevima, roditelji, učitelji, prijatelji ili bilo tko drugi kome se dijete povjeri da je zlostavljano, treba pružiti potpunu pomoć i podršku. Ponekad će žrtva teško sama zatražiti pomoć zbog straha, ucjene ili srama. Učenike treba učiti da moraju biti potpora jedni drugima i da prijave takva ponašanja ako znaju da im netko zlostavlja prijatelje.

Nakon svega navedenog, medije ne treba shvatiti kao nužno zlo. Brusić i suradnici (2015) kao pozitivne strane medijskih sadržaja ističu informiranje, obrazovanje i zabavu. Odlike informativne uloge trebale bi biti prvenstveno istinitost i objektivnost u izvješćivanju o događajima u okolini i svijetu. Izlaganjem djece odgojno-obrazovnim medijskim sadržajima mogu se zaobići oni nepovoljni. Zabavna strana medija također je važna jer pruža opuštanje i smijeh.

3. Radio

Ranije je spomenuto kako radio također pripada masovnim medijima. Leksikon radija i televizije radio definira u širem smislu kao „postupak prijenosa govora i glazbe preko radiovalova, a u užem smislu to je institucija, tj. sustav ljudi, prostorija i opreme koji ostvaruje radiodifuziju“ (Galić i sur., 2016, str. 428).

3.1. Kratak pregled povijesti američke i europske radiofonije

Razvitak američke i europske radiofonije u 20. stoljeću nije bio jednak. Iako su američka vojska i mornarica htjele sačuvati bežičnu komunikaciju, to im nije uspjelo. Tako se američka radiofonija ubrzo privatizirala pod utjecajem snažnih ondašnjih američkih tvrtka koje su proizvodile radijsku opremu (Mučalo, 2010). Europsku radiofoniju obilježila je potpuna suprotnost – državna je vlast bila ključna u određivanju i davanju dozvola za emitiranje radijskih programa. Sve je bilo pod kontrolom države pa tako i daljnji razvitak i uspostavljanje radijskih programa u Europi. Tridesete godine 20. stoljeća svakako se mogu izdvojiti kao godine procvata radija u Americi i Europi, ponajviše zato što su radijski prijemnici postali sastavni dio života svakog kućanstva. Radijski programi pružali su raznovrsne sadržaje od kojih je velik dio programa pokrivala nenametljiva, nezahitljiva i rado slušana glazba. Radio u Europi uspješno je prenosio uz pomoć telefonskih žica klasičnu glazbu iz koncertnih dvorana. Informativni sadržaji uglavnom su se sačinjavali od vijesti koje su već bile objavljivane u novinama. Od govornih se sadržaja može istaknuti oglašavanje, takozvane govorne reklame koje su nastajale tako da su spikeri čitali reklamne poruke u eteru.

3.2. Razvitak hrvatske radiofonije

Hrvatska radiofonija svoje početke ima još u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca koja je kontrolirala sva događanja u eteru radija. Nadležno ministarstvo donosilo je pravilnike kojim su bile propisane odredbe o radijskom mediju. Sve što nije bilo u skladu s tim pravilnicima smatralo se kršenjem odredbi, a prema tome i kaznenim djelom. Radioklub Zagreb bio je prvi radioamaterski klub koji je osnovalo dvadesetak uglednih i obrazovanih Zagrepčana 15. travnja 1924. godine (Mučalo, 2010). Već je iduće godine

zbog velikog interesa za radioamaterskom djelatnošću osnovan i Savez radioamatera SHS. Uskoro se pojavila i želja za osnivanjem radijske postaje. Takav potez ponajprije je bio potaknut interesom stanovnika grada Zagreba za posjedovanjem radijskih prijemnika, a time i za samim radijskim medijem. Ovdje treba istaknuti jednog člana Radiokluba Zagreb (kasnije i ravnatelja), zagrebačkog odvjetnika, publicista i doktora pravnih znanosti Ivu Sterna. Posjetivši bečku radijsku postaju, vratio se u Hrvatsku s idejom o osnivanju zagrebačke radijske postaje. Mučalo (2010) navodi kako danas nema mnogo informacija o doktoru Sternu: „Šturi su podaci nedostadni za detaljnije predstavljanje tog čovjeka koji bi na temelju svojih zasluga za uspostavu hrvatske radiofonije to sasvim sigurno zaslužio“ (Mučalo, 2010, str. 135). Ministarstvu je molba za dozvolu emitiranja radijskog programa stigla 1924. godine, ali je trebalo više od godine dana da ona bude odobrena. Nakon konačnog dobivanja dozvole, radovi i pripreme potrajali su još godinu dana. Radio Zagreb oglašava se prvi put u eteru 15. svibnja 1926. godine u 20 sati i 30 minuta, a tada je i bio zadnji dopušteni rok koji je ministarstvo tadašnje države odredilo za početak emitiranja (ibid.). Radijski je program počeo i završio hrvatskom himnom, a nakon toga je spikerica najavila središnji dio koji je upotpunila glazba. Kako je radijski medij postajao sve popularniji, tako je i država pojačavala nadzor nad radom Radio Zagreba. Razlog takve kontrole bila su razna politička previranja toga doba. Kažnjeno bi bilo svako oglašavanje koje bi na bilo kakav način promicalo političke stavove koji se protive državi, a postaja bi trebala prestati s radom. Članovi Radio Zagreba naglašavali su da je program Radio Zagreba namijenjen kulturnim sadržajima koji trebaju širiti umjetnost i služiti razonodi te da se nema namjere baviti političkim pitanjima (ibid). Sukladno s takvim stavom, zagrebačka je postaja najviše emitirala glazbu i zbog toga je imala veliku ulogu u promicanju glazbene kulture. Glazbenici su dolazili u studio gdje bi izvodili glazbu koja se izravno prenosila u eter. Radio Zagreb prenosio je glazbu i s gramofonskih ploča te koncerte. Broj pretplatnika na postaju Radio Zagreb rastao je. S vremenom se program širio, odašiljač postajao snažniji, a ravnatelj Stern i dalje isticao apolitičnost zagrebačke postaje. Pojavile su se čitane oglasne poruke, prve radijske reklame. Svoje su mjesto u programu našli i tečajevi jezika, emisije za djecu i recepti za kuhanje. Aktualne vijesti i događaji bili su samo preslika iz novina, tj. tiska. Radio Ljubljana počinje s emitiranjem 1928. godine, a Radio Beograd godinu kasnije (ibid.). Nakon uspostave tih dviju radijskih

postaja počinju novčani problemi za Radio Zagreb. Postaje su imale snažnije odašiljače, a time i jači signal. Broj je pretplatnika zagrebačke postaje padao. Počele su kritike i u tisku na račun rada i programa Radio Zagreba zbog njegove nezainteresiranosti i neangažiranosti za politiku. Kao što je prije spomenuto, doktor Stern bio je zagovaratelj kulturne uloge radija. Kada je u državi bilo napetih situacija, program se oglušio na političke stavove držeći se i dalje svojih neutralnih sadržaja. Takva politička distanciranost proizlazila je i iz straha jer je postaja mogla biti zatvorena bilo kada ako prekrši odredbe iz pravilnika.

Nastankom Kraljevine Jugoslavije Radio Zagreb, Radio Ljubljana i Radio Beograd počeli su emitirati zajednički program pod nazivom „Nacionalni sat“. Samo ime emisije vođeno je logikom jugoslavenskog duha koji je težio narodnom ujedinjenju. Godine 1939. Radio Zagreb i Radio Beograd u potpunosti preuzima država tako da s radom počinje samostalni upravni odbor (Mučalo, 2010). Radio Zagreb dobiva novog ravnatelja koji najavljuje promjene u programu naglašavajući da je radijska postaja i novinska redakcija. Prema tome, ona treba biti sinergija i umjetničkih sadržaja i aktualnih događaja. Tih je godina u Europi vladao Drugi svjetski rat. Radijske stanice u Beogradu i Ljubljani napadom Njemačke prestale su s radom. Nezavisna Država Hrvatska proglašena je 1941. godine preko etera Radio Zagreba, a time se radijski program politizira i počinje propagandno djelovati (ibid.).

Mučalo (2010) navodi kako je završetkom Drugog svjetskog rata i proglašenjem Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1945. godine, hrvatska radiofonija potpuno pala pod nadzor države. U skladu sa socijalističkim društvom, crkvena glazba i prijenosi misa prestali su se emitirati. Zabavna glazba i dalje se sačuvala u programu, ali su njezini autori bili većinom srpske nacionalnosti. Vlast je bila svjesna važnosti radija jer je bio dobar medij za promicanje političke ideologije. Ovdje svakako treba istaknuti 1953. godinu kada je osnovano Radio Sljeme – prva postaja namijenjena stanovnicima grada Zagreba (ibid.). Jedanaest godina poslije, osnovana je postaja Drugi program Radio Zagreba. Te radijske postaje nudile su program neopterećen političkim sadržajima, ali su ih zbog toga politički ideolozi često kritizirali. Unatoč svemu, nastavile su s radom. Uskoro je s prvim televizijskim emitiranjem utemeljena i Radiotelevizija Zagreb.

Šezdesetih godina 20. stoljeća počela se naglo razvijati lokalna radiofonija. Međutim, politička i gospodarska kriza koja je snašla državu osamdesetih godina ugasila je i lokalne radijske postaje. One su ponovno dobile na važnosti i vrijednosti u Domovinskom ratu.

Razdoblje hrvatske ratne radiofonije počinje 1991. godine (ibid.). Granatirane i porušene bile su one radijske postaje koje su se nalazile na području zahvaćenom ratom. Glavni program radija sačinjavalo je izvještavanje o napadima koji bi mogli uslijediti. Ponos hrvatske radiofonije u tom kaotičnom razdoblju u hrvatskoj povijesti svakako je Radio Vukovar i novinar Siniša Glavašević. Radio Sljeme gađano je u dva navrata eksplozivnim raketama koje su oštetile odašiljač. Postavljala se i nedoumica kakvu glazbu treba emitirati, a da se dodatno ne širi tuga i panika koja je već ionako bila prisutna. Glazbeni urednici na Hrvatskom radiju odlučili su se za domoljubnu glazbu, a to su bile stare hrvatske narodne pjesme i budnice. U ratnim radijskim izvještajima novinari su trebali paziti kako i koliko informacija će dati jer su agresori zbog detaljnog informiranja mogli još veću štetu nanositi hrvatskom teritoriju. Pravila ratnih izvještavanja pokušavala su se urediti. Novinari su se snalazili kako su najbolje mogli i znali u tim neizvjesnim trenucima. Radijski medij bio je jedan od junaka Domovinskog rata jer je svako priopćenje Informativnog stožera Republike Hrvatske morao odmah objaviti (ibid.). Ovdje se nikako ne umanjuje i vrijednost televizijskih postaja koje su isto prenosile situacije stanja u državi. Kada je Domovinski rat završio, Hrvatska je pretrpjela mnoge gubitke u svim aspektima. Počinjale su demokratske promjene, a time i promjene u hrvatskoj radiofoniji. Promicala se medijska sloboda, a broj lokalnih postaja rastao je. Radijske postaje nisu smjele osnivati političke stranke niti utjecati na stvaranje programa.

Republika Hrvatska osnivač je Hrvatske radiotelevizije koja ima status javne ustanove, a sastavljena je od tri organizacijske cjeline koje čini Hrvatski radio, Hrvatska televizija i Glazbena produkcija (ibid.). Unatoč tome što postoji komercijalna konkurencija, programi Hrvatskog radija i Hrvatske televizije i dalje su među najslušanijima i najgledanijima.

3.3. Radiodrama

Osim što je sredstvo komuniciranja, radio je i sredstvo komuniciranja kulturom. Radiodrama je prije svega radijska vrsta. Leksikon radija i televizije radiodramu definira na sljedeći način:

Najsloženiji umjetnički izraz medija, koji medijske granice nadoknađuje posebnostima razvoja tehnike (mikrofoni, magnetofoni, vrsnoća snimke) te stvara radijski supstrat zbilje koji se bitno razlikuje od kazališta ili filma određenjem prostora radiodrame kao jedinstvenog prostora koji se odlikuje „neprostornošću“, jednodimenzionalnošću (u skladu s tvrdnjom K. Hagemana kako je kazalište trodimenzionalno, film dvodimenzionalan, a samo je radiodrama jednodimenzionalna). (Galić i sur., 2016, str. 429)

Radiodrama svoje početke bilježi razvitkom radija u Americi. Tada je počelo i emitiranje adaptacija romana i drama, a uskoro su se počeli sastavljati i pisati potpuno novi tekstovi namijenjeni za izvođenje na radiju (Mučalo, 2010). Dramska produkcija ubrzo je prerasla u umjetnost. Radiodrame su stekle značajnu publiku, pogotovo zato što je film u to vrijeme bio nijemi. Postale su omiljenima zbog svojevrstne kombinacije glasova i zvukova, čineći jedinstvenu formu. U samim počecima radijski su izvođači kreirali zvuk i tišinu na neuobičajene načine te tako stvarali raznovrsnu atmosferu prilikom izvođenja. U Britaniji su izvođenja tekla puno skromnije. Pokretač ideje za radiodramu u Americi bio je glumac Edward H. Smith koji je odabrao dramu i prilagodio ju za radijsko izvođenje. Njegove kolege svojom su profesionalnošću i maštom uspješno oživjele tekst izvevši radiodramu „Vuk“ koja je emitirana 22. rujna 1922. u trajanju od četrdeset minuta (ibid.). Bio je to velik izazov i iskorak u američkoj radiofoniji te se tako postavio svijetao put prvim radiodramama koje su postale svojevrstan radijski žanr. Mučalo (2010) navodi kako je jedno od važnih obilježja radiodrame bila njezina radiofoničnost. To je označavalo sve ono što se moglo doživjeti sluhom – glasovi, zvukovi, tišina, a uskoro i zvučni efekti koje su proizvodili vješti imitatori. Zbog ograničenosti prostora snimanja glumci su se snalazili na svakakve načine kako bi mogli proizvesti potrebne zvukove. U studio su nosili rekvizite koji su im za to poslužili. Glasom oživljeni tekst i zvučno ozračje davali su rezultat na koji su slušatelji morali emotivno reagirati (ibid.). Radijski scenariji bili su detaljno razrađeni i sadržavali su dijelove o zvučnim efektima koji su se trebali pojaviti u određenom dijelu radiodrame. Zvukovi koje ljudi čuju daju im do znanja što se događa ili što se dogodilo. Isto je tako i u radiodrami.

Na primjer, netko sjedi u dnevnom boravku i najednom čuje zvuk razbijanja tanjura koji dolazi iz kuhinje. Iako on to nije vidio, zna što se dogodilo i u svojoj glavi može zamisliti komade razbijenog tanjura po podu (Community Media for Development, 2020). Isti učinak imaju zvučni efekti u radiodramama – pomažu slušatelju zamisliti što se dogodilo i pritom kreiraju sliku u njegovoj mašti.

„Sam početak radiodrame na Radio Zagrebu komentiran je od slušateljstva rečenicom: „Jako dobro, kao da se vidi!“, što je ukazalo na prednosti i slabosti medija koji uskraćuje slušatelju osjet vida, a potiče maštu“ (Bošnjak, 2012, str. 9). U Hrvatskoj su članovi Radija Zagreb smatrali da imaju pravo na korištenje kulturnih programa. Takvo je mišljenje pogotovo zagovarao doktor Stern. Slično kao i u Americi, Radio Zagreb počeo je s emitiranjima postojećih žanrovskih oblika – u eteru su se čitali ulomci iz romana. Osim toga, radiodrama je u svojim počecima bila zapravo kazališna predstava prilagođena za izvođenje na radiju. Tako joj je radijski medij dao specifičnost te je predstavljala novu mogućnost izvođenja dramskog djela. Ona, za razliku od kazališne izvedbe, ne posjeduje vizualnu komponentu. Upravo zbog toga, Prica (1986) napominje kako se radiodrama naglašava kroz jezik koji se sluša te kojim se zamišlja i gleda imaginarni prizor.

Bošnjak (2012) ističe kako su natječaj za radiodramu i njezina prva izvedba pokazali nastojanje i želju da se pronađe umjetnički izraz najbliži radiju. Prva radiodrama na ovim prostorima trebala se temeljiti samo na govoru i zvučnim efektima. Zagrebačka radijska postaja ubrzo objavljuje natječaj za najbolju radiodramu. Prva radiodrama „Vatra“ Ive Šrepela izvedena je 7. travnja 1927. godine, a samim time je i ovaj radijski žanr označio početak dramski plodne radijske sezone (Mučalo, 2010). Šezdesete godine 20. stoljeća razdoblje su procvata hrvatske radiodrame jer se 1964. godine osniva Dramski program Hrvatskog radija koji je bio osposobljen za proizvodnju vrhunskih radiodramskih uradaka (Bošnjak, 2012).

Brusić i suradnici (2015) navode kako posljednjih godina djeca i odrasli sve više slušaju glazbu preko interneta i na mobitelima, a sve manje preko radija pa tako niti nisu svjesni da Hrvatski radio ima program prilagođen djeci. Prvi program Hrvatskog radija sadrži u svom rasporedu emitiranja dramskih sadržaja za djecu i odrasle. Kao primjere

takvih emisija mogu se navesti sljedeće: „Priča za velike i male“, „Radio scena – izlog dramskog programa“ te „Radioigra za djecu i mlade“ i dr.²

² Izvor: <https://radio.hrt.hr/raspored/2020/8/29/?fch=1>

4. Dramski odgoj

„Reci mi i zaboravit ću. Pokaži mi i možda ću zapamtiti. Uključi me i razumjet ću.“

Konfucije

Nastojanja su u suvremenoj nastavi da se učenike što više odmakne od učenja iz knjiga. Iz tog se razloga naglašava potreba za učenjem iskustvom. Čubrilo i suradnici u priručniku „Odgoj za građanstvo, odgoj za život“ o iskustvenom učenju i poučavanju navode:

Aktivno ili iskustveno poučavanje ili učenje poglavito podrazumijeva uporabu metoda koje učenike stavljaju u smišljene, konkretne ili hipotetske, a često i problemske situacije, kao i u primjerene aktivne uloge koje odgovaraju tim situacijama, iz kojih moraju, dakako u skladu sa svojom dobi, iskustvom i stupnjem psihofizičkog razvoja, individualnim ili skupnim istraživanjem saznati što više o nekom sadržaju te ga razumjeti i zauzeti stav, o njemu izvijestiti ostale sudionike nastavnog procesa te razmišljati, ako se radi o problemskome sadržaju, o uzrocima, posljedicama i rješenjima upoznatoga problema. (Čubrilo i sur., 2017, str. 14)

Iskustveno učenje važno je načelo rada u dramskopedagoškome pristupu pa tako „dramska pedagogija podrazumijeva skup metoda poučavanja i učenja koje se sustavno koriste dramskim izrazom kao čovjekovom sposobnošću kojom se on služi tijekom sazrijevanja“ (Fileš i sur., 2008, str. 16). Dramski odgoj pripada području dramske pedagogije. Gruić, Vignjević i Rimac Jurinović (2018) ističu kako se dramski odgoj realizira kao oblik rada s djecom, mladima i odraslima. „Najjednostavnije i najobuhvatnije rečeno, dramski je odgoj oblik učenja i poučavanja kroz dramsko iskustvo“ (Lekić i sur., 2007, str. 13). Dramski je izraz medij dramskog odgoja koji uključuje igranje uloga i situacija u kojima se pojavljuju izmišljena ili stvarna bića, događaji, stvari, pojave i slično (Lekić i sur., 2007). Dramski odgoj obuhvaća tri područja: dramsko izražavanje, dramsko stvaralaštvo i dramsku kulturu. Prema Gruić i sur. (2018) područje dramskoga izražavanja usmjereno je prema odgojno-obrazovnim ciljevima, odnosno cilj mu nije „stvoriti glumca i/ili predstavu, već raznim dramskim aktivnostima doći do razvojnih, izražajnih, samospoznajnih, obrazovnih i inih ciljeva“ (Gruić i sur., 2018, str. 125). Dramsko je stvaralaštvo usmjereno prema umjetničkim ciljevima te je više orijentirano na izvedbu, a autorice navode kako je cilj područja „dovesti sudionike do aktivnoga i kompetentnoga sudjelovanja u stvaranju i igranju predstave“ (Gruić i sur., 2018, str. 125). Međutim,

dramsko stvaralaštvo ne predstavlja pripremu za profesionalno bavljenje kazalištem. Dramska je kultura usmjerena na teorijska znanja (teorijska dramska naobrazba, osnove teatrologije, povijesti kazališta i dramaturgije) koja se nadopunjuju gledanjem, analizom i vrednovanjem predstava s ciljem da se podigne razina gledateljske kompetencije (Gruić i sur., 2018). Dramsko izražavanje, dramsko stvaralaštvo i dramska kultura povezana su područja, a različite ciljeve u svakom ostvarujemo uporabom istih metoda i tehnika.

S obzirom na korištenu literaturu, definirat ću osnovne pojmove kojima se koristim – dramske tehnike i dramske metode. Prema Gruić i sur. (2018) dramske su tehnike modeli ili obrasci koji organiziraju način na koji će sudionici sudjelovati u nekoj kraćoj aktivnosti. Dramske metode imaju zadanu unutrašnju strukturu rada i svoja unutrašnja pravila te predstavljaju složenije oblike od dramskih tehnika (Gruić i sur., 2018). Zahvaljujući današnjim priručnicima koji sadrže mnoštvo primjera, može se osmisлити i provesti dramskopedagoški pristup nastavi.

4.1. Značenje dramskog odgoja za dijete

Djeca se žele izraziti i žele stvarati, a škola je pravo mjesto za to. Jedna od najvažnijih uloga dramske skupine u školi razvitak je kreativnih mogućnosti za umjetnički doživljaj i oslobađanje spontanosti u izražavanju (Ladika, 1970). Područje dramskoga izražavanja usmjereno je aktivnom sudjelovanju u dramskim aktivnostima koje razvijaju dječju stvaralačku maštu i kreativne mogućnosti. Biti kreativan znači raditi nešto novo, drugačije i odmaknuto od poznatog te se usuditi biti drugačiji (Uvodić-Vranić, 2007). Djeca će stjecanjem različitih iskustava u svijetu koji ih okružuje obogatiti svoju maštu i u svoj imaginarni svijet unositi nove situacije. Na primjer, samo jedan odlazak u trgovinu s bakom može biti odlična prilika da dijete poistovjeti sebe s viđenim ljudima i ulogama koje u tom trenutku imaju. Cijeli događaj moći će pretvoriti u dramski igru prožetu svojom kreativnom i stvaralačkom fantazijom. Tako jedna obična plišana igračka može postati kupac, a stolci automobil kojim dolazi do trgovine. Ovo se naziva transfiguracija koja je uz dramatizaciju jedno od svojstava dječje stvaralačke fantazije (Ladika, 1970). Kad počne igra, počinju i transfiguracija i dramatizacija, a traju tijekom cijele igre. Naravno, prije svake igre djeca će se obavezno i brzo dogovoriti tko će biti prodavač na blagajni,

tko će slagati namirnice na police, tko će biti kupac ili pak susjed kojeg će susresti u trgovini. Daljnja će se radnja razvijati, stvarati i razrađivati samom maštom. Emocije u igri djeca mogu više ili manje iskazivati. Na primjer, dijete u ulozi kupca može prilikom plaćanja na blagajni vidjeti da mu nedostaje novčanik. Ono će početi panično tražiti po torbi, po džepu, gledati po podu, a naposljetku će mu i ostali igrači pomoći tražiti. Ovdje se dolazi i do zajedništva odnosno kolektivizma koji je sastavni dio dječje igre, a time i dramskog odgoja. Zbog transfiguracije dramski odgoj jest učinkovit jer djeca s iskrenošću igraju različite uloge u svojim zamišljenim dramama.

Izražajno sredstvo u dramskoj umjetnosti je riječ izgovorena glasom ili izražena pokretom, a može biti i jednim i drugim (Ladika, 1970). Učitelji trebaju težiti za oslobađanjem riječi kod učenika s ciljem da budu sposobni svoje misli i osjećaje prenijeti u govor i izabrati riječi kojima će se najbolje izraziti. Djetetu treba dopustiti da interpretira svoje emocije. Tu je svakako potrebna strpljivost uz dozu ohrabrenja, bez nametanja učiteljeve interpretacije jer svakom učeniku treba u potpunosti dati priliku da se izrazi. Dobar je početak ako skromnije i s malo riječi kaže ono što osjeća jer će tada to biti njegov autentični iskaz onoga što misli. Na sljedećem će se satu osjećati slobodnije, a odmah će se otvoriti i prilika za bogaćenje govora i rječnika. Uz govor treba oslobađati i ljepotu pokreta koji će pratiti riječi i težiti jednostavnosti.

Zadatak učitelja je da kod učenika razvija sposobnost punog doživljaja i umjetnosti, ali i samog života u kojem će pronaći ljepotu (Ladika, 1970). Ponekad se može naići na prepreku koja se odnosi na poteškoće u oslobađanju djetetove spontanosti u izražavanju. Naravno, postoje hrabrija i otvorenija djeca, ali se nikako ne smije zaboraviti na one koji osjećaju sram i nelagodu kada trebaju nešto odigrati. U radu s takvim učenicima treba ići polako, a svaka je realna pohvala pozitivan doprinos tome da na sljedećem satu još više oslobode sebe i svoju maštu.

5. Prikaz dramskopedagoških radionica

5.1. Struktura radionica

Struktura radionica je trodjelna. Prva etapa obuhvaća vježbu koncentracije nakon koje će učenici slušati radiodramu. Slijede igre koje će pobuditi motivaciju za dramski rad. U drugoj etapi učenici se susreću s problemskim sadržajima. Treća etapa usmjerena je na uopćavanje spoznaja o problemskoj tematici te učeničko samovrednovanje rada i doprinosa radionicama.

Svaka radionica počinje izvođenjem vježbi koncentracije. Poželjno je učenicima objasniti zašto se one provode jer će tako osvijestiti potrebu za njima i bolje usmjeriti pozornost na ono što slijedi – slušanje radiodrame. Iako u radijskom mediju ne postoje slikovni elementi, oni se mogu nadoknaditi sudjelovanjem samog slušatelja, njegovom dogradnjom, imaginacijom i konstrukcijom u mašti (Bošnjak, 2012). Prema tome, radiodrama ne pruža vizualni doživljaj, ali se on može ostvariti upravo uz pomoć učenikove mašte. Ona će biti aktivator imaginacije.

U dramskom odgoju važno je oslobađati spontanost koja je osnova i plodno tlo za razvitak kreativnosti. Iz tog razloga nakon vježbi koncentracije slijedit će igre jer se u njima dijete neće osjećati kao da ga svi promatraju. Ono će imati neki zadatak, a svi će igrači biti ravnopravni jer igre imaju zadan neki cilj i pravila. Slijedi prelazak na aktivnosti kojima se stvara zamišljeni svijet.

Radionice su sastavljene od niza dramskih aktivnosti. Dramska aktivnost neutralan je pojam koji se odnosi na bilo koji oblik aktivnog sudjelovanja u zamišljenoj situaciji (Gruić i sur., 2018). Breber i suradnici (2020) navode kako „dramske aktivnosti potiču učenika na istodobno korištenje različitih osobnih sposobnosti, znanja i vještina radi ostvarivanja određenih zadataka i ciljeva“ (Breber i sur., 2020, str. 8). Ponuđene aktivnosti moguće je prilagoditi individualnim i specifičnim osobnostima razredne zajednice. Svaki učitelj najbolje poznaje svoje učenike. Bude li smatrao da neke aktivnosti neće baš najbolje uspjeti, može ih preskočiti ili prilagoditi. Ono što nikako ne smije biti preskočeno jest vedro ozračje koje treba vladati u razredu. Svako dijete treba dobiti priliku proživjeti dramsko iskustvo i dramski se izraziti. Ohrabrenja i realne pohvale dobrodošle su. Treba

skrenuti pozornost na to da se izbjegava sve ono što je za učenike još preteško kako ne bi izgubili volju i samouvjerenost. Dramske se aktivnosti usklađuju s psihofizičkim razvojem učenika. Aktivnosti u radionicama temeljit će se na improvizacijama koje nisu fiksirane gestama, tekstom, pokretom ili radnjom, te će se igrati samo jednom kako bi se očuvala svježina stvaralaštva i neponovljivost izvedbe (Ladika, 1970). U improvizacijama se ne može pogriješiti jer one su ipak djetetov individualan čin i izraz i učenike treba s tom idejom upoznati prije primjene dramskih tehnika u radu. Dramski odgoj upravo je prilika da se svakom učeniku pristupi individualno. Pa čak i ako učenik u igranju uloge pokaže neko neprihvatljivo ponašanje, to će biti pokazatelj da nešto nije u redu i da treba uslijediti razgovor. Dramski odgoj odgaja za život i zato ga treba što češće uključivati u redovnu nastavu.

Na kraju, učenici će dramskom tehnikom *dijagrama stavova* vrednovati svoj rad i doprinos radionicama, a tako će i voditelj dobiti povratnu informaciju o uspješnosti provedene radionice. U ponuđenim radionicama naglašena su tri cilja: obrada problemskih sadržaja s naglaskom na konflikte, jačanje emocionalne inteligencije i slušanje te će o njima biti više riječi u nastavku rada.

5.2. Problemski sadržaji radionica

U središnjim dramskim aktivnostima, odnosno drugoj etapi radionica, obrađen je neki problemski sadržaj koji je povezan i s radiodramama i s općenitim životnim problemima, a koji također mogu biti povezani s učenicima. Scher i Verall (2005) navode kako dramski odgoj može imati i terapijski učinak koji će pomoći djetetu da se nosi s nekim osobnim problemima, a može imati i pročišćujući učinak u kojem se može osloboditi nasilnosti i frustracije. Djecu treba odgajati da žive u skladu s moralnim vrednotama i da uvijek biraju ono što je ispravno – istinu, ljubav, iskrenost, plemenitost, osjećajnost, suosjećajnost, prijateljstvo, poštovanje, uvažavanje i slično. Ovdje se ne misli da im se trebaju nuditi nekakva instant rješenja, već upoznavanje s realnim životom i poteškoćama na koje bi mogli naići. Ladika ističe: „Ona ne smiju ostati pasivni promatrači i prolaznici u životu, nego se moraju aktivno uključiti u život, jasno deklarirati svoja

htijenja i dati svoj prilog životu i društvu – a to su zahtjevi društvene etike“ (Ladika, 1970, str. 85).

Radionice tematiziraju probleme koji se odnose na konflikte, emocionalnu inteligenciju i neaktivno slušanje. Istina je da su konflikti dio međuljudskih odnosa, ali ih moramo naučiti uljudno rješavati. Emocionalna inteligencija naglašava razumijevanje i izražavanje raznih osjećajnih stanja – i onih dobrih, ali i loših zbog kojih mogu nastajati konflikti. Slušanje je temelj komunikacije i aktivan proces. Ono je i preduvjet da se zauzme suosjećajni stav prema onome tko govori. Mnogi konflikti mogu također nastati i zbog toga jer se nije pozorno i pažljivo slušalo sugovornika.

5.2.1. Konflikt

Vodopija i Vajs (2010) konflikt ili sukob određuju kao situaciju u kojoj jedna strana doživljava svoje interese pod ugrozom ili negativnim utjecajem druge strane. Rijavec i Miljković (2002) konflikt definiraju kao situaciju u kojoj dvije osobe ili grupe žele postići cilj za koji opažaju da ga može postići samo jedna strana.

Konflikti se dijele na sadržajne i osobne (Rijavec i Miljković, 2002). Sadržajni konflikti odnose se na način kako nešto učiniti odnosno kako postići neki cilj. Svako razilaženje mišljenja dviju strana dovodi do neslaganja, a na kraju i konflikta. Osobni konflikti više su emocionalne prirode. Kod takvih konflikata jedna osoba ne podnosi drugu. Budući da se razvijaju osjećaji ljutnje, ogorčenosti i sumnje, dolazak do zajedničkog rješenja i sklada u odnosu težak je.

Najefikasnija metoda stvarnog razrješenja konflikta je metoda suradnje jer se njome pokušava naći rješenje koje zadovoljava obje strane (Rijavec i Miljković, 2002). Polazi od toga da jedna i druga strane prvo osvijeste da konflikt postoji pa će tek tada shvatiti da ga treba riješiti. Osobe se trebaju međusobno saslušati, a za to je potrebno strpljenje i vještina aktivnog slušanja.

Uvodić-Vranić (2007) navodi kako je svađa komunikacija puna negativnih emocija koje iskazuju ljutnju, a ta ljutnja je pak uzrok verbalne agresije i osjećaja povrijeđenosti. Međuljudski odnosi mogu imati bolje i lošije faze. U lošijim fazama

odnosi se mogu pokvariti što na kraju rezultira svađom koja je, između ostalog, i pod utjecajem samog raspoloženja. Svađa može biti vrlo zamršena stvar jer „onome tko se svađa sužava se svijest pa ne razlučuje najbolje“ (Uvodić-Vranić, 2007, str. 67). Nije li tako bilo i u bajci „Regoč“³?

Svađa je prisutna i u dječjim životima. Iako je dječja, odrasli ju ne bi trebali zanemarivati. Svađa je sastavni dio života s kojim se svatko, pa tako i djeca, trebaju i moraju naučiti nositi. Za jačanje samosvijesti i razvoj djeteta važna je izdržljivost i nošenje s frustracijama koje mu pruža iskustvo različitih konflikata (Stiefenhofer, 2002). S djecom je važno otvoreno razgovarati o svađama, prepričavati ih, o njima raspravljati te odrediti njihove dobre i loše strane jer je sve navedeno temelj za bolje rješavanje sukoba (Stiefenhofer, 2002). Radost pomirenja i oprosta trebalo bi iskusiti svako dijete. Stiefenhofer (2002) nudi pedeset i pet savjeta koji se odnose na intervenciju, suzbijanje i uspješnije rješavanje dječjih svađa, a izdvajaju se sljedeći: prepričati prepirku, pitati umjesto započeti svađu ni zbog čega, razgovarati o problemima, kako se osjećam, kultura svađa i 1 000 razloga za svađu. Ovi savjeti izdvojeni su zbog toga što se mogu prilagoditi i školskim situacijama kada nastane svađa, ali i zato što se mogu dramski igrati. Savjeti koji će biti iskorišteni i objašnjeni u prikazima radionica su: kako se osjećam i 1 000 razloga za svađu. Učenicima je potrebno naglašavati da je ključ i korak u rješavanju sukoba prepoznavanje zajedničkih potreba (Slavens, 2006).

5.2.2. *Emocionalna inteligencija*

Emocionalna inteligencija odnosi se na sposobnost i razumijevanje vlastitih i tuđih osjećaja i obzir prema njima, te se može razvijati, mijenjati, stjecati, jačati i vježbati (Uvodić-Vranić, 2007). Iako za emocionalnu inteligenciju postoji pretpostavka da je dijelom urođena, ona nije genetski nasljedna i dosta ovisi o samoj životnoj dobi, s kojom dolazi i iskustvo koje je osoba stekla. Tako će osoba u zrelim godinama lakše prepoznati uzrok neke emocije, imenovati ju, opisati i izraziti, a na kraju i kontrolirati. Za razliku od

³ „Izašli u oba sela starješine na gumno sa talambasima, sa bubnjevima i sviralama, te biju i bubnjaju jedno selo drugome uz prkos, tako bijahu od zlobe poludjeli“ (Brlić-Mažuranić, 2016, str. 77).

nje, adolescent će se teže u tome snaći i zbog same činjenice da je zbog puberteta skloniji burnijim reakcijama.

Neprihvatljiva ponašanja mogu biti uzrokovana strahom, manjkom samopouzdanja, odbačenošću, problemima kod kuće, slabim školskim uspjehom, nekim stresnim događajem, pritiskom vršnjaka, osjećajem manje vrijednosti i još mnogo čime. Kod takvih situacija kod djece je važno steći povjerenje kako bi se otvorili u komunikaciji i kako bi razgovor lakše teкао. Naposljetku, djeca će bolje razumjeti svoje osjećaje jer „zadatak je učitelja pokazati djetetu kako se uslijed, npr. ljutnje i frustracije potrebno na trenutak zaustaviti, smiriti i razmisliti o daljnjim postupcima prije nego bude prekasno“ (Brusić i sur., 2015, str. 16).

Brusić i suradnici (2015) navode kako školska psihologija sve više naglašava važnost emocija i da su istraživanja pokazala da programi koji nastoje poboljšati socijalne i emocionalne vještine pozitivno doprinose rješavanju problematičnog ponašanja učenika, a doprinose i kod nekih emocionalnih teškoća, društvenoj prilagodbi i uspjehu.

S obzirom na to da učenici bolje i uspješnije uče kroz iskustvo i sudjelovanje, prilika za vježbanje, jačanje i razvijanje emocionalne inteligencije može se pružiti kroz sam dramski odgoj, u ovom slučaju u radionicama koje slijede. Aktivnim sudjelovanjem u dramskim aktivnostima te igranjem različitih uloga djeca će biti u mogućnosti upoznati svoje i tuđe osjećaje i prenijeti ih drugima.

5.2.3. Slušanje

Prema Kurikulumu nastavnoga predmeta za Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije (2019), odgojno-obrazovni ishodi proizlaze iz odgojno-obrazovnih ciljeva te predstavljaju jasne iskaze očekivanja od učenika s obzirom na to u kojem se razredu nalazi. Od prvog do četvrtog razreda osnovne škole Kurikulum nastavnoga predmeta za Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije (2019) u odgojno-obrazovnim ishodima naglašava kako će učenici slušati književne tekstove, odgovarati i postavljati pitanja o njima, izražavati svoje misli, osjećaje i zapažanja nakon slušanja teksta. U trećem razredu učenici će nakon slušanja teksta prepričavati njegov sadržaj te razumjeti ulogu i

učinkovitost slušanja. U drugom i trećem razredu, Kurikulum navodi kako će učenici „pažljivo i uljudno slušati sugovornika ne prekidajući ga u govorenju“ (Kurikulum nastavnoga predmeta za Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije, NN 87/08 (10/2019)). U četvrtom razredu istaknuta su poštivanja pravila u komunikaciji koja obuhvaćaju slušanje sugovornika te govorenje tek kada govornik ima riječ. Kurikulum za međupredmetnu temu Osobni i socijalni razvoj (2019) navodi kako će učenici u prvom i drugom razredu opisivati aktivno slušanje te dati i primati informacije u skladu s komunikacijskim situacijama. U trećem i četvrtom razredu učenici će objašnjavati što je aktivno slušanje te davanje i primanje informacija (Kurikulum za međupredmetnu temu Osobni i socijalni razvoj, 2019). Kurikulum za međupredmetnu temu Učiti kako učiti (2019) navodi kako učenici trebaju razvijati aktivno slušanje za uspješnu interakciju s društvenom okolinom.

Slušanje je važan dio komunikacije koji utječe na međuljudske odnose. Prema tome, kvalitetno je slušanje osnova skladnih odnosa te podloga za empatiju. Slušanje, kao najaktivniji oblik učenja, neizostavni je segment komunikacije koji vodi i do osobne realizacije i do društvenog uspjeha (Vodopija i Vajs, 2010).

Za slušanje se smatra da je urođeno i da ga ne treba dalje poticati, razvijati i usavršavati. Međutim, to nije točno. U školi se slušanje više koristi kao metoda učenja i prikupljanja informacija te mu se pridaje manje pozornosti nego čitanju i pisanju (Vodopija, 2007). Od učitelja se rijetko dobiva pohvala kada učenik pozorno sluša, ali se vrlo često nađe kritika, pokuda, upozorenje, pa čak i negativna ocjena za onoga tko ne prati i ne sluša. Također, stalno se naglašava čitanje s razumijevanjem, dok se slušanje s razumijevanjem podosta zanemaruje. Učitelji koji uče djecu kako aktivno slušati, ujedno ih i odgajaju za dobre međuljudske odnose, emotivnu inteligenciju i razumijevanje, poučavaju razumijevanju kroz osjećaje i suosjećanje te uče socijalizaciji (Vodopija, 2007). Vodopija i Vajs (2010) smatraju kako se među najjačim utjecajima na sposobnost vještine slušanja nalaze oni koji su nastali u razdoblju djetinjstva i školovanja. Dijete može steći negativne emocije u vidu slušanja ako ga se prisiljava na to. Odrasli djeci mnogo puta poručuju ili bolje rečeno – naređuju da trebaju šutjeti i slušati, ne prekidati starije dok govore i slično, umjesto da im pružaju oblike prihvatljive komunikacije. Takvim

naredbama i prisilama, dijete odrasta u osobu koja nije sklona ni slušanju ni saslušavanju drugih ljudi. Umjesto toga, savjetuju se poruke u obliku afirmacije poput: „Saslušat ću ono što mi želiš reći čim zgotovim ovo što sada radim. Zadovoljan/na sam kada slušaš što ti imam za reći“ (Vodopija i Vajs, 2010, str. 168).

Smatra se da je učenje „kako slušati“ jednako važno kao i samo slušanje. Slušati, tj. saslušati složeniji je proces prvenstveno jer zahtijeva zauzimanje pozitivnog stava prema onome tko govori, bez osuđivanja i prosuđivanja. Ako sugovornik pažljivo sluša onoga tko govori, to znači da ohrabruje samog govornika, a time i kontinuitet komunikacije. Kada se osoba suočava s nekim problemom, vrlo se često pojačava njezina emotivna napetost. Ima potrebu izložiti svoj problem sugovorniku. U takvim slučajevima važno je da slušatelj uvažava onoga tko govori, a još važnije da ga ne osuđuje. Samim time što pokazuje interes za onim što mu se govori, pokazuje interes i za onog tko govori. Tako se govornik ohrabruje i osjeća prihvaćenim. Iz svake komunikacije želi se dobiti pozitivan ishod i rezultat, a to se može postići međusobnim uvažavanjem i strpljenjem. Zaključuje se da je slušanje aktivan proces i svjesna misaona aktivnost.

Vodopija i Vajs (2010) ističu kako veliki broj ljudi jedino želi da ih netko sasluša jer im to jača samopouzdanje, pruža sigurnost, ispunjenost i realiziranost te daje osjećaj da su dio grupe. Za ostvarenje dobre komunikacije potrebno je imati naviku kvalitetnog slušanja. U procesu komunikacije sugovornik sluša govornika (i obrnuto), no postavlja se pitanje koliko ga dobro sluša. Zbog toga ponekad mogu nastati konflikti i nesporazumi koji stvaraju neugodnu situaciju. Vodopija i Vajs (2010) umijeće slušanja određuju kao znanje i sposobnost koja pomaže u suočavanju s raznim životnim situacijama. Vrlo je važno napomenuti kako se učinkovitim slušanjem može mijenjati smjer i ishod raznih situacija. To se postiže zauzimanjem pozitivnog stava te postavljanjem pitanja koja su relevantna. Zaključuje se da ako osoba zna slušati, može utjecati na razvoj cjelokupne situacije i komunikacije. Time može izbjeći stres i napetost zbog mnogih, možda čak i nepotrebnih, sukoba s drugim ljudima. Kada dođe do konflikta, javljaju se naleti negativnih, uzavrelih emocija. Zbog toga, slušatelj može rečeno protumačiti potpuno pogrešno. Svađu se može kanalizirati ako se u pravom trenutku stane i provjeri je li ono što je slušatelj čuo, ono što je sugovornik ustvari izrekao ili je slušatelj čuo nešto drugo i

krivo interpretirao. Učinkovito i pravo slušanje zagovara i zahtijeva suradnju. Svatko treba osvijestiti činjenicu da njegov sugovornik ima vrijednost i da ga pritom poštuje. Razvijena vještina slušanja može prevenirati i spriječiti sukobe što dovodi do zaključka da je slušanje osnovna vještina za realizaciju dobre komunikacije.

Prema Vodopiji i Vajs (2010), postoje tri razine u ranije spomenutom umijeću slušanja, a to su: pozorno slušanje, slušanje izgovorenih riječi i fragmentarno slušanje. Pozorno slušanje prva je i najpoželjnija razina. Kada slušatelj pozorno sluša, on dopušta onome tko govori vođenje komunikacije. Pokušava se kvalitetno posvetiti slušanju ulažući napor da shvati misli i osjeća govornika. Druga je razina slušanje izgovorenih riječi. Ta razina ne podrazumijeva pozorno slušanje jer sve izgovorene riječi ostaju samo na površini. Slušatelj ne obraća pažnju na dubinsko shvaćanje riječi i ne uključuje emocije koje se nalaze iza njih. Treća je razina fragmentarno slušanje. Sam naziv ukazuje na to da slušatelj sluša samo dijelove i to one koji ga zanimaju. Prestankom interesa prestaje i slušanje te se slušatelj koncentrira na osobna razmišljanja ili nešto sasvim drugo. Svaka se osoba u istom danu može naći na sve tri razine. Što se prije osvijesti vlastita razina slušanja, to će kvaliteta umijeća slušanja rasti, a komunikacija se poboljšavati.

6. Primjeri radionica

6.1. Prikaz radionice „Ježeva kućica“

Branko Ćopić: „Ježeva kućica“

Razred: 3.

Trajanje radionice: dva dvosata

Dramske aktivnosti: vođena mašta, klupko vune, kako se osjećam, u pismu piše..., improvizacija na temu, unutrašnji monolog, zamrznute slike, vođena improvizacija, improvizirani prizor, vjetar puše za..., dijagram stavova

Potreban materijal: klupko vune, zečje uši⁴, pisma, koverta s papirima na kojima su napisana različita osjećajna stanja, narančasta marama za liju, smeđi plašt za Ježurku, hamer papir za plakat, papiri za učenike

Ciljevi radionice:

osr⁵ A.2.2. Upravlja emocijama i ponašanjem.

osr A.2.3. Razvija osobne potencijale.

osr B.1.2. Razvija komunikacijske kompetencije.

osr C.1.3. Pridonosi skupini.

uku⁶ A.2.3. Kreativno mišljenje. Učenik se koristi kreativnošću za oblikovanje svojih ideja i pristupa rješavanju problema.

uku B.2.4. Samovrednovanje/samoprocjena. Na poticaj učitelja, ali i samostalno, učenik samovrednuje proces učenja i svoje rezultate te procjenjuje ostvareni napredak.

uku D.2.2. Suradnja s drugima. Učenik ostvaruje dobru komunikaciju s drugima, uspješno surađuje u različitim situacijama i spreman je zatražiti i ponuditi pomoć.

goo⁷ C.1.1. Sudjeluje u zajedničkom radu u razredu.

odr⁸ C.1.2. Identificira primjere dobrog odnosa prema drugim ljudima.

⁴ Zečje uši moguće je izraditi od kolaž papira na način da se izreže papir i pričvrsti za neki ukras za kosu.

⁵ Kurikulum za međupredmetnu temu Osobni i socijalni razvoj za osnovne i srednje škole, 2019

⁶ Kurikulum za međupredmetnu temu Učiti kako učiti za osnovne i srednje škole, 2019

⁷ Kurikulum za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole, 2019

⁸ Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj za osnovne i srednje škole, 2019

Na početku radionice provodi se vježba za poboljšanje koncentracije slušanja tehnikom vođene improvizacije. Učenici zatvaraju oči. Voditelj će čitati tekst (prilog 1) uz ozvučivanje pojedinih zvukova kojima će učenike povesti na zamišljeno putovanje šumom.

Nakon čitanja teksta, učenici otvaraju svoje oči, a voditelj najavljuje slušanje radiodrame „Ježeva kućica“ Branka Ćopića. Učenici mogu slušati radiodramu otvorenih ili zatvorenih očiju, onako kako im je najugodnije.

Nakon odslušane radiodrame, slijedi kratka emocionalno-intelektualna stanka u kojoj učenici sabiru svoje dojmove.

1. aktivnost: Klupko vune

U aktivnosti *klupko vune* učenici zajedno s voditeljem sjedaju u krug. Za provedbu ove dramske tehnike potrebno je klupko vune. Voditelj započinje aktivnost tako da klupko otkotrlja do nekog učenika, ali tako da mu početak niti ostane u ruci. Taj učenik klupko dalje kotrlja do sljedećeg učenika. Svaki će učenik biti povezan pomoću niti s učenikom od kojeg je klupko dobio i s učenikom prema kojem je klupko otkotrljao. Kada klupko dođe u ruke učenika, on izgovara svoje ime. Klupko se kotrlja tako dugo dok se svi igrači ne povežu njegovim nitima. Kada zadnji učenik primi klupko, slijedi kratko usmeno izlaganje voditelja:

„Upravo smo napravili mrežu. Ta mreža simbol je povezanosti vas kao razredne zajednice, što znači da smo jedni drugima prijatelji, da se međusobno uvažavamo, štitimo, prihvaćamo, poštujemo i da si međusobno pomažemo.“

Slijedi razgovor o radiju i radiodrami. Kako ne bi morali držati niti klupka cijelo vrijeme, učenici ih lagano spuštaju na pod, tako da mreža i dalje ostane u prvobitnom obliku.

Smjernice za vođenje razgovora:

- Tko će svojim riječima pokušati objasniti što je radio?
- Slušate li radio?

- Slušate li radio radi zabave ili radi toga što želite poslušati neku npr. radijsku emisiju ili možda čak vijesti, vremensku prognozu?
- Jeste li ikada čuli za radiodramu? (ako je netko čuo, potiče ga se da opiše svojim riječima što bi to bila radiodrama)
- Jeste li u radiodrami „Ježeva kućica“ čuli glasove? Što ste još čuli? Jeste li čuli kakve pozadinske zvukove i šumove?
- Kako glazba prati tekst koji izgovaraju glumci?

Nakon razgovora slijedi vraćanje na aktivnost *klupko vune*, ali ovaj put suprotnom radnjom jer se klupko treba namotati. Redoslijed kotrljanja suprotan je ranijem. Onaj učenik koji je zadnji primio klupko, kotrlja ga prema predzadnjem učeniku. Taj učenik na klupko namota dio niti koji ih je povezivao. Kotrljanjem klupka svaki će učenik izreći zašto voli ili ne voli slušati radio. Namatanje klupka nastavlja se sve dok ne dođe do voditelja jer ga je on prvi kotrljao.

2. aktivnost: Kako se osjećam?

Učenici sjede zajedno s voditeljem u krugu. Voditelj ima pripremljene papiriće u koverti. Na papirićima su napisane različite emocije i raspoloženja. Učenici će redom iz koverta izvlačiti po jedan papirić. Zadatak je izrazom lica prikazati osjećaj koji su izvukli.

Primjeri osjećaja i raspoloženja: tužan, bijesan, sretan, ljut, zbunjen, prestrašen, nervozan, zainteresiran, uzbuđen, zabrinut, usamljen, smiren, zahvalan, zaljubljen, uvrijeđen, povrijeđen, osvetoljubiv, ljubomoran i slično. Aktivnost se može provesti na dva načina: učenik pročita osjećajno stanje koje je izvukao te ga prikaže izrazom lica ili prvo prikaže osjećaj, a ostali učenici pokušaju pogoditi o kojem se osjećaju radi.

Za aktivnosti koje slijede učenici se trebaju rasporediti u skupine. To će se učiniti tako da će učenici stati u krug, a voditelj u sredinu kruga. Voditelj učenicima razbrojavanjem dodjeljuje brojeve od jedan do četiri jer želi dobiti četiri skupine. Razbrojava se redom dok svi učenici u krugu ne dobiju brojeve. Skupinu čine svi učenici koji imaju isti broj.

3. aktivnost: U pismu piše...

U ovoj aktivnosti voditelj proziva jednog učenika koji ulazi u ulogu poštara zeca. Učenik dobiva zečje uši koje simboliziraju da je on u ulozi. Voditelj i učenik kratko napuštaju razred. Voditelj ima unaprijed pripremljena pisma koja daje zecu. Učenik će samo dobiti uputu da se treba uživjeti u ulogu šumskog poštara zeca koji je donio pisma skupinama te da su pisma nepotpuna jer je pošiljatelj ostao bez tinte. Ostalo se sve temelji na improvizaciji. Neće imati vremena osmisliti sve što želi reći jer odmah zajedno s voditeljem ulazi u razred. Nakon što podijeli pisma, učenik se vraća svojoj skupini. Na svakom pismu piše: „Za dragog ježa na kraju gaja“. Skupine otvaraju pisma i uočavaju da su pisma nepotpuna. Zadatak svake skupine jest da pokušaju osmisliti i upotpuniti tekst pisma kako bi se saznalo što u njemu piše. Nijedna grupa nema identično pismo jer su različite riječi izostavljene. Nakon pet minuta rada skupine čitaju svoja popunjena pisma. Potom se na ploču stavlja uvećano pismo sa svim riječima koje nedostaju. Svaka skupina dolazi popuniti po dva stiha koja u njihovim pismima trebaju biti unaprijed potpuna i točno napisana. Nakon što se dobio potpun i točan tekst u pismu, voditeljica ga čita učenicima:

„Ježurka,
brate,
sanjam te često
i mislim na te.
Evo ti pišem
iz kamenjara
guskinim perom.
Divno li šara!
Dođi na ručak
u moju logu,
požuri samo,
ne žali nogu.
Sa punim loncem
i masnim brkom
čekat ću na te,
požuri trkom.
Nježno te grli
medena lica
i pozdrav šalje

lisica

Mica“

(Ćopić, 1993, str. 2)

4. aktivnost: Lijina kuća (improvizacija na temu)

Učenici se nalaze i dalje u istim skupinama te dobivaju zadatak improvizirati što se događa u lijinoj kući dok sprema ručak za ježa. Učenici mogu predstavljati i nežive predmete, kao što su: lonac, sat, stol, prozor, vaza i slično, a jedan učenik preuzima ulogu lije. Učenici će za dogovor imati desetak minuta, a potom će svaka skupina izvesti svoju improvizaciju. Dok skupina izvodi improvizaciju, voditelj je može u bilo kojem trenutku zaustaviti pljeskom. Tada se slika zamrzava odnosno zaustavlja se prizor. Slijedi dramska tehnika *unutrašnji monolog* pomoću koje se može čuti što likovi razmišljaju. Voditelj učeniku daje znak da kaže svoje misli naglas tako da stavi ruku na njegovo rame, a kada makne ruku, *unutrašnji monolog* završava.

5. aktivnost: Vođena improvizacija

U ovoj aktivnosti voditelj će učenike voditi kroz zamišljenu situaciju. Voditelj ulazi u ulogu Ježurke. Pripovijedat će svoj put do lijine kuće. U aktivnosti će svaki učenik individualno zamišljati da je sam u prostoru.

Voditelj će se učenicima obraćati kao Ježurka, a to može učiniti na sljedeći način:

„Joj, djeco, bit će to prava gozba! Baš se veselim! Čuo sam da lija ukusno kuha.“ (Voditelj stavlja šešir na glavu i izlazi iz kuće.) „Danas je baš ugodan jesenski dan.“ (Voditelj zastane i usmjeri pogled kao da je ugledao nešto.) „Ova zmija šarka stalno bježi kad me ugleda. Odavno je poznato da zmije ne vole ježeve. Moje bodlje – moja obrana!“ (Voditelj nastavlja hodati i u jednom trenu usmjeri pogled prema gore kao da nešto promatra.) „Vidite li kako je skoro sve lišće popadalo sa stabala? Evo i vjeverice!“ (Voditelj prstom pokaže prema gore.) „Vrijedno skuplja orahe i lješnjake. Sprema se za zimu.“ (Voditelj nastavlja hodati.) „Oh, što je to?“ (Voditelj zastane i sa znatiželjom gleda u daljinu.)

„Srna!“ (Pauza.) „Jeste li je vidjeli? Nadam se da ste jeste jer je već pobjegla u daljinu.“ (Voditelj nastavlja hodati.) „Ptice danas baš slabo cvrkuću. U proljeće je njihov pjev puno življi. Osjećate li kako šuma odiše mirnoćom?“ (Pauza. Voditelj nastavlja hodati i u jednom trenu pogleda na ručni sat.) „Točno u podne! Osjećate li miris hrane?“ (Pauza.) „Ja da! Mislim da će ručak biti ukusan!“

6. aktivnost: Ručak (improvizirani prizor)

Voditelj se potom obraća učenicima:

„Ježurka je pokucao na lijina vrata, a lija mu je radosno otvorila. Stol je bio spreman, a kuća je mirisala na dobru gozbu. Lija je rekla Ježurki neka sjedne i neka se posluži. Otpočeo je ručak, čaroban, bajni. Ježurka je bio prilično pričljiva životinjica. Više od svega volio je razgovarati o ljubavi prema svome domu, svojoj skromnoj kućici.“

Voditeljica dijeli učenike u parove. Jedan učenik trebat će igrati liju, a drugi učenik Ježurku. Prikazat će njihov ručak u lijinoj kući. Učenici trebaju dobiti uputu o ponašanju likova dok ručaju. Onaj učenik koji bude igrao Ježurku, sa zanosom će govoriti o svome domu. Onaj učenik koji igra liju neće uopće slušati ježa i trebat će jasno pokazati nezainteresiranost za ono o čemu Ježurka govori. U jednom trenu, Ježurka će ustati od stola i krenuti kući, a liji neće biti jasno zašto već ide.

Parovi imaju pet minuta za dogovor oko improvizacije zadane aktivnosti. Nakon toga javljaju se učenici koji žele odigrati prizor (ili voditelj proziva nekoliko parova) koji sjedaju za stol u učionici i prikazuju ručak. Onaj učenik koji igra liju, dobit će narančastu maramu, a onaj koji igra Ježurku, smeđi plašt. Učenici koji za to vrijeme ne igraju, bit će gledatelji improviziranog prizora.

U ovoj aktivnosti želi se usmjeriti pozornost učenika na neaktivno slušanje koje je uzrokovalo sukob između Ježurke i lije. Ako je lija pozvala Ježurku na ručak, a Ježurka se radosno odazvao, onda je i trebala pokazati zainteresiranost za ono o čemu je Ježurka govorio jer je to za Ježurku bilo jako važno. Da je lija slušala Ježurku, ne bi došlo do sukoba. Ovdje se želi osvijestiti važnost aktivnog i pozornog slušanja i pružiti uvid u to kako neslušanje može dovesti do nerazumijevanja sugovornika, a ponekad i do sukoba.

Smjernice za razgovor s učenicima:

- U čemu je Ija pogriješila?
- Je li ponašanje kakvo je Ija pokazala prihvatljivo? Zašto?
- Što mislite, kako se Ježurka osjećao dok je ručao s Ijom?
- Koji je uzrok Ježurkina odlaska?
- Jeste li se i vi nekad našli u situaciji da niste pažljivo slušali onoga tko vam se obraća? Ako jesi, možeš li opisati situaciju?
- Jeste li nekad nekome govorili o nečemu što vas muči ili što vam je jako važno, a ta vas osoba nije baš dobro saslušala? Ako jesi, možeš li opisati situaciju? Kako si se osjećao tada?
- Što mislite, kako se Ija trebala ponijeti kada joj je Ježurka govorio o svojoj skromnoj kućici?
- Mislite li da kada bismo bolje i pozornije slušali onoga tko nam govori, mogli izbjeći neke nepotrebne sukobe? Objasni svoj odgovor.
- Slušanje je vještina koja se treba vježbati i razvijati. Imate li ideju kako biste postigli i poboljšali svoje slušanje?

Zadnje pitanje otvara mogućnost izrade razrednog plakata. Dovoljno je prirediti hamer papir s naslovom (primjeri naslova: Učimo slušati/Učimo slušati jedni druge/Razvijamo slušanje i slično) te podijeliti učenicima papire na koje zapisuju svoje prijedloge kako bi postigli i poboljšali svoje slušanje. Kada zapišu, svatko može pročitati svoj prijedlog i zalijepiti ga na plakat.

7. aktivnost: Vjetar puše za...

Učenici sjede na stolicama u krugu. Voditeljica stoji sa strane izvan kruga i izgovara sljedeće tvrdnje:

„Vjetar puše za sve one koji se trude ne prekidati onoga koji govori.

Vjetar puše za sve one koji gledaju u oči onome tko govori.

Vjetar puše za sve one koji pažljivo slušaju.

Vjetar puše za sve one koji pokazuju zainteresiranost prema onome tko govori.

Vjetar puše za sve one koji kada govore žele pokazati svoje osjećaje.

Vjetar puše za sve one koji pokazuju interes za tuđe probleme i nastoje ih saslušati.

Vjetar puše za sve one koji žele vježbati i razvijati svoje slušanje.“

Učenici ustaju sa stolaca te mijenjaju svoja mjesta kada se prepoznaju u izrečenoj tvrdnji. Ova zadnja aktivnost poslužit će voditeljici kao povratna informacija koliku učenici pozornost pridaju aktivnom slušanju i koliko imaju razvijenu naviku slušanja. Sve izrečene tvrdnje povezane su s kvalitetama koje treba imati dobar slušatelj, a učenicima su razumljive.

8. aktivnost: Dijagram stavova

Na kraju radionice voditelj će zatražiti od učenika da vrednuju svoj rad i doprinos svim provedenim dramskim aktivnostima. Uz to, voditelj će dobiti povratnu informaciju o uspješnosti radionice.

U dramskoj tehnici *dijagram stavova* učenici će se rasporediti po zamišljenoj dijagonali na podu razreda s obzirom na svoje zadovoljstvo ili nezadovoljstvo provedenom radionicom. Krajnje točke dijagonale označavaju najmanju odnosno najvišu vrijednost – na jedan kraj raspoređuju se oni koji su zadovoljni, a na drugi oni koji su nezadovoljni. Također, učenici se raspoređuju i u odnosu na druge. Na primjer, ako je neki učenik malo nezadovoljniji doprinosom od onog učenika koji je u potpunosti zadovoljan, stat će niže od njega. Ako smatra da je njegov doprinos jednak, stat će pokraj.

6.2. Prikaz radionice „Regoč“

Ivana Brlić-Mažuranić: „Regoč“

Razred: 4.

Trajanje radionice: tri dvosata

Dramske aktivnosti: riječ s pokretom, ozvučivanje, zamrznuti prizor, vrući stolac, 1 000 razloga za svađu, improvizirani prizor, tehnika reportaže, kiša oprost (po uzoru na ljetnu kišu), za bolje sutra, dijagram stavova

Potrebna oprema: modeli radija (radijskih prijemnika)⁹, koverta s papirićima sa zadanim zvukovima, remen, koprena (veo), šešir, plakat, papirići u obliku kapljica vode, papirići u obliku bisera

Ciljevi radionice:

osr A.2.2. Upravlja emocijama i ponašanjem.

osr A.2.3. Razvija osobne potencijale.

osr B.2.1. Opisuje i uvažava potrebe i osjećaje drugih.

osr B.2.3. Razvija strategije rješavanja sukoba.

osr C.1.3. Pridonosi skupini.

uku A.2.2. Primjena strategija učenja i rješavanje problema. Učenik primjenjuje strategije učenja i rješava probleme u svim područjima učenja uz praćenje i podršku učitelja.

uku A.2.3. Kreativno mišljenje. Učenik se koristi kreativnošću za oblikovanje svojih ideja i pristupa rješavanju problema.

uku B.2.4. Samovrednovanje/samoprocjena. Na poticaj učitelja, ali i samostalno, učenik samovrednuje proces učenja i svoje rezultate te procjenjuje ostvareni napredak.

uku D.2.2. Suradnja s drugima. Učenik ostvaruje dobru komunikaciju s drugima, uspješno surađuje u različitim situacijama i spreman je zatražiti i ponuditi pomoć.

goo C.1.1. Sudjeluje u zajedničkom radu u razredu.

B.1.2.C¹⁰ Prepoznaje i uvažava različitosti.

⁹ Modeli radijskih prijemnika mogu se izraditi od kutije za cipele. Kutiju je moguće omotati papirom smeđe, sive ili crne boje. Na prednju stranu mogu se zalijepiti neki detalji od kolaž papira karakteristični za radijske prijemnike.

¹⁰Kurikulum za međupredmetnu temu Zdravlje za osnovne i srednje škole, 2019

odr¹¹ C.1.2. Identificira primjere dobrog odnosa prema drugim ljudima.

odr C.2.1. Solidaran je i empatičan u odnosu prema ljudima.

Na početku radionice izvodi se vježba koncentracije. Ona će potaknuti i poboljšati mentalnu koncentraciju i koncentraciju za slušanje. Takva je vježba neophodna za slušanje radiodrame jer se učenikovu pozornost odmah na početku sata usmjerava na osjetilo sluha. Učenici sjedaju u krug i zatvaraju oči. U pola minute povezat će sve zvukove iz okoline koje čuju. Dobro je naglasiti da svoj um usmjere samo na ono što čuju. Nakon što zatvore oči, voditelj govori učenicima: „Sada se usredotočite na sve zvukove koje čujete u učionici.“ (Pauza.) „Sada se usredotočite na sve zvukove koje čujete izvan učionice.“ (Pauza.)

Nakon jedne minute učenici otvaraju oči. Ostaju u formaciji kruga. Voditelj u sredinu kruga stavlja model radija i najavljuje slušanje radiodrame „Regoč“ Ivane Brlić-Mažuranić. Preporučuje se da učenici slušaju radiodramu kako im je najugodnije – zatvorenih očiju, otvorenih očiju, glavom naslonjenom na dlan i slično.

Poželjno je da voditelj prije slušanja radiodrame učenicima objasni manje poznate riječi. Također, može ih napisati i na ploču. To su sljedeće riječi: koprena – vilinski veo; hvat, sežanj – stara mjera za dužinu; badanj – velika drvena posuda slična bačvi; hiljada – tisuća; baća – prijatelj, brat; mermerni – mramorni; diljke – duga puška; demeskinje – vrsta sablje; alem – dragulj; gumno – mjesto na kojemu se vrši ili mlati žito; bičalo – držak biča; đerdan – ogrlica; galija – vrsta broda; talambas – vrsta malog bubnja; vižlad – štenad, hitra, okretna stvorenja; dafina – lovor. Svakako treba objasniti riječi koprena, hvat, badanj i baća jer se ti pojmovi odnose na glavne likove.

Učenici slušaju radiodramu „Regoč“ nakon čega slijedi kratka emocionalno-intelektualna stanka u kojoj sabiru svoje dojmove.

¹¹Kurikulumu za međupredmetnu temu Održivi razvoj za osnovne i srednje škole, 2019

1. aktivnost: Riječ s pokretom

Učenici zajedno s voditeljem stanu u krug. Aktivnost počinje izgovaranjem svojeg imena, a uz izgovor se izvede u isto vrijeme pokret koji nadopunjuje riječ, to jest ime. Najbolje je da voditelj prvi počne – izgovori svoje ime i poprati ga pokretom s obzirom na njegovu zvučnost. Sljedeći učenik izgovori svoje ime i poprati ga svojim pokretom. Ide se redom kako učenici stoje u krugu. Nakon toga voditelj zadaje sličan zadatak. Učenici će trebati izgovoriti neku riječ koju su čuli u radiodrami „Regoč“. Voditelj može opet prvi početi. Na primjer, izgovori riječ bi-ser-je i poprati je trima povezanim pokretima rukom tako da prvo vadi biserje iz vreće, podiže ga i baci. Voditeljevu izvedbu cijela će skupina ponoviti zajedno. Sljedeći će učenik izreći svoju odabranu riječ, popratiti je pokretom, a nakon toga će ju cijela skupina ponoviti. Aktivnost završava kada svi učenici izgovore riječi i izvedu pokrete, a skupina ponovi riječi uz pokret svakog učenika.

Slijedi razgovor o radiju i radiodrami. Učenici zajedno s voditeljem sjedaju u krug.

Smjernice za vođenje razgovora:

- Tko će svojim riječima pokušati objasniti što je radio?
- Slušate li radio?
- Slušate li radio radi zabave ili radi toga što želite poslušati neku npr. radijsku emisiju ili možda čak vijesti, vremensku prognozu? Koju radijsku postaju najčešće slušate? Gdje najviše slušate radio?
- Jeste li ikada čuli za radiodramu? (ako je netko čuo, potiče ga se da opiše svojim riječima što bi to bila radiodrama)
- Jeste li u radiodrami „Regoč“ čuli glasove? Jeste li primijetili dijaloge? Što ste još čuli? Čemu služe zvučni efekti u izvedbi radiodrami? Jeste li čuli šumove? Koje?
- Kako glazba prati tekst koji izgovaraju glumci?

- Jeste li mogli u svojoj mašti predočiti neke događaje? Koje? Na temelju poslušane radiodrame, kako u vašoj mašti izgleda Regoč? A Kosjenka? (ovdje treba potaknuti učenike da opišu izgled lika)
- Radiodramu nismo gledali, već slušali. Prema tome, nismo imali sliku. Što mislite, je li to bio nedostatak ili prednost?

2. aktivnost: Ozvučivanje

U ovoj aktivnosti učenici će individualno zadanu riječ popratiti zvukom. Učenici sjede u krugu. Voditelj daje kovertu u kojoj su papirići na kojima su napisane riječi koje učenici trebaju ozvučiti. Svaki učenik izvlači jedan papirić. Učenici sami odabiru način na koji će ozvučiti zadanu riječ. Za neke riječi ne postoji određeni zvuk, ali učenici će ih svojom maštom ozvučiti.

Prije aktivnosti, slijedi kratko izlaganje voditelja:

„Nekada davno kada su se radiodrame tek počele snimati, glumci su se snalazili na raznorazne načine kako bi mogli ozvučiti potreban zvuk. U studio su donosili predmete koji su im u tome pomagali. Tada tehnologija nije bila ni približno razvijena kao danas kada svaki zvuk koji vam je potreban možete pronaći na internetu.“

Učenici zvukove mogu proizvesti glasom, nekim dijelom tijela ili nekim predmetom.

Primjeri zadataka:

Cvrkut ptica	Izlazak sunca	Potop	Bubanj
Šum vode Zlovode	Požar	Let ptica	Sijanje žita
Topot konjskih kopita	Biser	Zlatna polja	Vilinski smijeh
Rušenje zidina	Brojanje kamenja	Bijela boja	Rosna trava

Učenici će prvo ozvučiti riječ, a tek onda reći koju su riječ izvukli. Aktivnost završava kad svi učenici redom kako sjede u krugu izvrše zadatak.

3. aktivnost: Zamrznuti prizor

Voditelj učenike dijeli u skupine. To će učiniti razbrojavanjem kao najjednostavnijim načinom kojim se formiraju skupine. Učenici stoje u krugu, a voditelj stane u središte kruga. Napravit će četiri skupine tako da učenicima redom dodijeli brojeve jedan, dva, tri, četiri, dok brojeve ne dobiju svi u krugu. Skupinu čine svi učenici koji imaju isti broj. Naravno, ovdje se mogu dodijeliti brojevi veći ili manji od četiri jer sve ovisi o tome koliko je učenika u razredu i koliko skupina voditelj želi dobiti.

Dramska tehnika *zamrznutih prizora* izvodi se tako da će skupine svojim nepomičnim tijelima skupno prikazati situacije. Skupine će prikazati niz ključnih događaja od početka odslušane radiodrame „Regoč“ do kraja. Skupine za osmišljavanje, dogovor oko podjele uloga i oblikovanje zajedničkih prizora imaju desetak minuta. Skupine se same dogovaraju koji će niz događaja redom prikazati. Osim što se pretpostavlja da će svakako igrati Regoča, Kosjenku i Lilju, mogu prikazivati i neke apstraktne pojmove (na primjer, tugu, sreću, ljubav) i nežive predmete (na primjer, kamenje, zidine, predmete koje je Kosjenka našla pod zemljom, biserje, vodu Zlovodu). Važno im je naglasiti da se užive u utjelovljenu ulogu te da se ponašaju i razmišljaju u skladu s njom. Znak za prelazak na sljedeći prizor bit će voditeljev pljesak. Učenicima bi trebalo naglasiti da izaberu samo one ključne trenutke u kojima se nešto važno događalo kako se prizori ne bi previše odužili.

Nakon što su skupine oblikovale zadanu temu, izlaze jedna po jedna na scenu. Ostali učenici su publika. Na voditeljev pljesak zamrznju se u prizor. Svaki sljedeći pljesak bit će sljedeći zamrznuti prizor, sve dok ne dođu do posljednjeg događaja odnosno prizora. S likovima iz zamrznutog prizora može se razgovarati, a znak za postavljanje pitanja bit će stavljanje voditeljeve ruke na učenikovo rame. Taj znak neka se dogovori nakon što su se učenici već sve dogovorili u skupinama. Razgovor s likovima posebno je vrijedan ako se prikazuje neki problemski događaj. Voditelj će prvo s publikom (ostalim učenicima) promatrati prizor, a nakon desetak sekundi ući će među učenike koji igraju i odabranim će staviti ruku na rame. Tada počinje razgovor s likom.

Prijedlozi pitanja:

- Tko si ti?
- Gdje se nalaziš?
- Što ti se dogodilo?
- Zašto i kako ti se to dogodilo?
- Što osjećaš u ovome trenutku?
- Što misliš o Kosjenki?
- Što misliš o Regoču?
- Što misliš o Lilji?
- Je li ti žao što si pošao/pošla na put s Kosjenkom/Regočem? i slično.

Predlažem da se razgovor s likovima svakako povede ako skupine budu prikazivale sljedeće: situaciju u kojoj Regoč shvati da nema Kosjenke, situaciju u kojoj Regoč otkopa Kosjenku te se vesele što su ponovno zajedno i situaciju u kojoj čobani, čobanice i Kosjenka strahuju da će ih potopiti voda Zlovoda. U tim situacijama likovi će trebati prikazati veliku tugu (Regoča je morila strašna žalost za Kosjenkom da ga je sve steglo u srcu), veliku sreću (Kosjenka i Regoč od sreće su zaplakali i od toga događaja se zavoljeli) i veliki strah (smrtni strah od potopa).

Aktivnost završava kada sve skupine odigraju svoje prizore.

4. aktivnost: Vrući stolac

U ovoj aktivnosti neki će učenici preuzeti uloge Regoča, Kosjenke i Lilje. Učenicima se može dopustiti da se sami jave. Učenik u ulozi Regoča stavit će oko pasa remen, u ulozi Kosjenke koprenu, a u ulozi Lilje šešir. Iz zadane uloge, sjedeći na stolcu ispred svih ostalih, odgovarat će na postavljena pitanja ostalih učenika i voditelja. Učenik koji utjelovljuje neki lik, samostalno će ga kreirati s obzirom na podatke i spoznaje koje je stekao iz odslušane radiodrame i u skladu s osobnošću i ponašanjem samog lika i događajima koje je prošao. Učenik iz uloge na *vrućem stolcu* mora iskreno odgovarati na

sva postavljena pitanja. Cilj aktivnosti je ponajprije da se učenik na stolcu potpuno uživi u ulogu. Osim toga, cilj je da ostali učenici kao ispitivači postavljaju što smislenija pitanja kako bi doznali kako se lik osjećao, o čemu je razmišljao, zašto se tako ponašao, zašto je tako postupio, zašto se prema nekom liku tako ponašao i slično. Zbog toga je i voditelj u ulozi ispitivača kako bi komunikaciju usmjeravao u pravom smjeru i na neki određeni problem. Ako voditelj uoči da se učenik u ulozi ne snalazi baš najbolje ili mu je neugodno, može prozvati sljedećeg učenika koji ga mijenja i nastavlja oživljavati lik tamo gdje je prethodni učenik stao. Iz tog razloga je možda najbolje učenicima dopustiti da se sami jave za određeni lik.

Primjeri pitanja za Regoča:

„Kada si vidio kako se svađaju sela, jesi li pomislio da je bolje što živiš sam? Osjećaš li se nekad usamljeno? Zašto? Kako si se osjećao kad si ugledao Kosjenku? Kako je bilo putovati s Kosjenkom? Da nije bilo tebe, vodu Zlovodu ne bi nitko uspio zaustaviti. Otkud ti tolika hrabrost i snaga? Zašto si se na kraju ipak vratio u svoj grad Legen?“

Primjeri pitanja za Kosjenku:

„Kada se u podzemlju sve urušilo, zašto si odlučila da bi bilo najbolje umrijeti? Misliš li da postoji izlaz iz svake situacije? Što misliš o svađi između sela? Svađaš li se i ti s ostalim vilama? Zašto? Pomirite li se na kraju i međusobno si oprostite?“

Primjeri pitanja za Lilju:

„Što misliš, je li postojalo ikakvo rješenje za svađu između sela? Koje bi ti rješenje ponudio? Kako si se osjećao kad je voda Zlovoda počela prodirati u sela? Kako si se osjećao zbog cijele te situacije oko svađe? Što bi savjetovao svima onima koji su u velikoj svađi?“

5. aktivnost: 1 000 razloga za svađu

Učenici i voditelj sjede u krugu. Razgovarat će o tome zašto se svađaju. Voditelj može prvi početi, na primjer: „Svađam se jer susjedi glasno slušaju glazbu, a ja zbog toga ne

mogu spavati.“ Nakon voditelja, svaki će učenik redom iznijeti razlog zašto se svađa. Kada svi dođu na red, slijedi kratak razgovor s učenicima o međuljudskim sukobima.

Primjeri pitanja:

„Zašto svaka od ovih situacija uzrokuje svađu? Zašto kad se svađamo ponekad vičemo, plačemo, upućujemo drugima pogrdne riječi i naprosto ne želimo slušati drugoga? Je li takvo ponašanje prihvatljivo? Zašto? Što možemo učiniti umjesto toga? Imate li ideje kako se svađe mogu riješiti?“

6. aktivnost: Improvizirani prizor

U ovoj dramskoj tehnici voditelj će iz gledališta nadzirati tijekom improvizacije i po potrebi ga usmjeravati. Učenici su podijeljeni u četiri skupine. Okolnosti su zadane prije početka prizora. Voditelj dijeli svakoj skupini papire na kojima su zadani samo neki elementi.

Prva skupina

1. Likovi: majka, otac, brat, sestra, baka
2. Mjesto događaja: kuća
3. Događaj: svađa između brata i sestre

Druga skupina

1. Likovi: biciklist, pješak, pas, dva prolaznika
2. Mjesto događaja: ulica
3. Događaj: svađa između biciklista i pješaka

Treća skupina

1. Likovi: majka, sin, prodavač, dva kupca
2. Mjesto događaja: trgovina
3. Događaj: svađa između majke i prodavača

Četvrta skupina

1. Likovi: učitelj/učiteljica, četiri učenika/učenice
2. Mjesto događaja: učionica
3. Događaj: svađa izbija među učenicima

Učenici će sami trebati osmisliti i odigrati cijeli prizor. Osmislit će povod za svađu i način kako će ostali likovi biti uključeni. Učenici će imati desetak minuta za dogovor. Nakon toga skupine redom izlaze i igraju svoj prizor. Učenici koji tada ne igraju, bit će gledatelji i trebat će pažljivo promatrati što se događa na sceni. Voditelj može prizor zaustaviti u bilo kojem trenutku tako da pljesne i kaže: „Smrzni!“, a učenici ostaju u onom položaju u kojem su se tada zatekli. Voditelj to može učiniti pogotovo onda kada mu se učini da se radnja baš i ne razvija ili ide u krivom smjeru. Također, može zaustaviti prizor tako da zada neke nove okolnosti, pošalje na scenu neki novi lik iz gledališta ili pozove nekog iz gledališta da zamijeni igrača.

Primjeri okolnosti koje može zadati voditelj:

- netko nekoga uvrijedi
- netko od likova uključuje se u svađu
- učenik iz gledališta zamijeni neki lik
- ulazi novi lik (policajac, susjed, šef trgovine, ravnatelj...)
- jedan lik prema drugome pokaže suosjećanje
- jedan lik ponudi rješenje situacije
- jedan lik počne prijetiti
- jedan lik počne jako plakati
- jedan lik stane u obranu drugom liku i slično.

Okolnosti voditelj zadaje na licu mjesta jer neće unaprijed znati kako će učenici odigrati improvizirani prizor. U svakom slučaju, uključuje onu okolnost koja mu se tada učini potrebnom, a radnja se nastavlja tamo gdje je bila zaustavljena.

Nakon što svi učenici odigraju svoje prizore, voditelj će o prizorima porazgovarati s njima.

Primjeri pitanja:

„Od prikazanih situacija, čije vas je ponašanje najviše zasmetalo? Zašto? Kako biste vi postupili u tom trenutku?

Kome biste od likova pružili utjehu i suosjećanje? Zašto?

Kome biste najviše pomogli?

Smatrate li da se svađa u nekom od prizora mogla izbjeći? Kako? Što biste vi tada učinili?

Tko je od likova najburnije reagirao? Je li to bilo u redu?

Je li u redu vrijeđati druge? Zašto? Kako biste se vi tada osjećali?

Kada se svađamo, obuzima nas puno osjećaja. Zbog toga ponekad kažemo nešto zbog čega kasnije možemo zažaliti. Što mislite o tome? Trebamo li naučiti kako se prvo smiriti i tek onda mirnim putem tražiti rješenje sukoba? Treba li iz svađe netko izaći kao pobjednik, a netko kao gubitnik? Zašto?

Kako se vi osjećate kada se posvađate s nekim?“

7. aktivnost: Tehnika reportaže

U ovoj dramskoj tehnici učenici će skupno utjeloviti i igrati stručnjake za međuljudske odnose. Aktivnost se nadovezuje na prethodnu aktivnost u kojoj se prikazala problematika svađanja među ljudima.

Učenici su i dalje u istim skupinama. Voditelj svakoj skupini dijeli jedan model radijskog prijemnika. Najbolje je da se skupine formiraju oko radija u polukrug ili krug.

Jedan učenik iz skupine ulazi u ulogu radijskog voditelja. Ostali učenici su u ulozi stručnjaka. Radijski voditelj trebat će najaviti emisiju i stručnjake kao goste u studiju. Nakon toga, slijedit će razgovor u kojem će radijski voditelj postavljati pitanja povezana s njihovom strukom. Na pitanja će stručnjaci pokušavati što profesionalnije odgovarati i davati svoja mišljenja. Savjetujem da i voditelj uđe u ulogu stručnjaka tako što će se za vrijeme radijskog intervjua pridružiti skupini i odgovarati na pitanja. Tako će usmjeravati razgovor i cijeli proces s ciljem da kod učenika osvijesti problem ljudske svađe i zašto ona nije poželjna u društvu. Voditelj ulazi u ulogu stručnjaka zbog same činjenice da je odrasla osoba i kao takva ima više iskustva sa svađama i konfliktima te može pružiti više informacija o njima. Osim toga, savjetuje se da se iskoriste i spoznaje o sukobima koje su bile opisane ranije u radu.

Dok jedna skupina bude igrala svoj prizor, ostale će skupine slušati radijski prijenos zatvorenih očiju preko prijemnika koje su dobile na početku aktivnosti.

Aktivnost završava kada sve skupine izvedu svoje radijsko emitiranje.

8. aktivnost: Kiša oprosta

Ova aktivnost napravljena je po uzoru na zvučnu vježbu koja se naziva *ljetna kiša*. Ovdje je nazvana *kišom oprosta* jer će se nadovezati na prijašnje aktivnosti koje su prikazivale problematiku svađanja.

Voditelj će usmenim izlaganjem uvesti učenike u aktivnost:

„Svađa sama po sebi nije dobra i neprijatelj je međuljudskih odnosa. Međutim, događa se i moramo je prihvatiti na način da ju učimo savladavati i razumno rješavati. Kao jednu od najpoželjnijih metoda rješavanja sukoba, stručnjaci navode metodu suradnje. Na primjer, dvije sestre, Ana i Sara, dijele istu sobu. Ana uopće ne voli otvoren prozor dok spava. Sara želi da je prozor otvoren jer je već početak ljeta pa osjeća kako je u sobi malo zagušljivo. Možete pretpostaviti da svađa može nastati zbog prozora. Jedna želi da je otvoren dok spavaju, a druga ne. Međutim, Ana i Sara znaju da se iz svađe ne izlazi ni kao pobjednik ni kao gubitnik jer to nije rješenje. Znaju i da se suradnjom i dogovorom može sve postići. Tako je Sara predložila da prozor bude širom otvoren dok se Ana tušira. Tako će u

prostoriju ući dovoljno svježeg zraka i moći će biti zatvoren dok spavaju. Ana se s tim prijedlogom složila i još je predložila da može biti otvoren prije nego što odu na spavanje. Iz ovog je primjera vidljivo da su obje strane zadovoljne. Prozor neće biti otvoren za vrijeme spavanja, ali će biti dovoljno otvoren prije kako bi se izbjegla zagušljivost u prostoriji.

Osim što stvara neugodnu atmosferu, uzrokuje probleme, izaziva opterećenje u našim glavama, svađa izaziva i velik požar u našim srcima. Želim da svaku svađu, sukob i nesporazum koji će vam se dogoditi u životu uvijek na kraju riješite pomirenjem i oprostite jedni drugima. Želim da požar ljutnje u svojim srcima ugase kišom oprosta koju ćemo mi upravo sada izvesti.“

Svi učenici kišu će izvoditi zajedno stojeći u krugu, zatvorenih očiju bez razgovora i kretanja. Voditelj ne zatvara svoje oči kako bi mogao pratiti tijek prijenosa zvukova. Zvukovi koji budu stvarali zvuk i ugođaj kiše izvodit će se unaprijed dogovorenim redoslijedom. Pravilo odvijanja i način izvođenja zvukova voditelj će pokazati prije početka aktivnosti.

Zvukovi se izvode sljedećim redom:

1. trljanje dlana o dlan
2. pucketanje prstima
3. naizmjenično tapšanje lijevog i desnog koljena
4. toptanje nogama u mjestu

Ako se ova vježba izvodi prvi put, započinje ju voditelj prvim zvukom, a to je trljanje dlana o dlan. Isti pokret ponavlja učenik s desne strane kad ga čuje od voditelja, zatim drugi učenik pa treći, četvrti i tako redom. Voditelj uvodi sljedeći novi zvuk u trenutku kada posljednji učenik započne s izvođenjem prethodno zadanog zvuka. Ostali učenici redom ponavljaju prema istom redoslijedu. Kada dođe na red posljednji zvuk (toptanje nogama u mjestu), kiša će se stišavati tako da se isti zvukovi izvode obrnutim redoslijedom: najglasniji (toptanje nogama), tiši (pucketanje i tapšanje) i najtiši (trljanje

dlanova). Na kraju aktivnosti, voditelj prestaje sa svim zvukovima te se tišina lančano prenosi do posljednjeg igrača.

Učenici otvaraju svoje oči.

9. aktivnost: Za bolje sutra

Aktivnost se izvodi sjedeći u krugu. Voditelj ima pripremljen plakat koji je izrađen tako da je prikazan prostor pod zemljom i prostor iznad zemlje. Također ima pripremljene papiriće u obliku kapljica vode i u obliku bisera.

„Čuli smo na kraju radiodrame da se Regoč još nekoliko puta pod zemljom sastao s vodom Zlovodom, da se hrvao s njom tako dugo dok je nije propustio sve dublje kako više nikada ne bi mogla poslužiti ljudskoj zlobi. Sjetimo se da su starješine sela našle rješenje svađe s drugim selom tako da ga potope. Na kraju, svi su stradali zbog silne vode Zlovide koja je uzrokovala veliku štetu i zlo. No, je li voda bila pravi uzrok nesreće?“ (Pauza.) „Najviše su stradali zbog toga što sela nisu htjela pronaći zajedničko rješenje svađa i živjeti u miru i slozi.

Što biste vi poslali duboko pod zemlju kao Regoč da više nikada ne može uzrokovati ljudsku zlobu?“

Voditelj dijeli svakom učeniku po jedan papirić u obliku kapljice vode. Svaki učenik samostalno će napisati na papirić odgovor na prethodno postavljeno pitanje. Kada svi napišu svoje odgovore, voditelj stavlja plakat u sredinu kruga. Učenici će redom čitati svoje odgovore i stavljati papiriće na za to predviđeno mjesto na plakatu (prostor pod zemljom).

„Kosjenka je sa sobom imala malu vrećicu punu biserja koju joj je dala njezina majka. Kosjenki je biserje puno puta pomoglo – stvorilo je košić u kojem ju je Regoč nosio i svjetiljku kojom je osvjetljavala put pod zemljom. Njezino biserje donijelo je veliku radost čobanima i čobanicama. Majka joj je rekla da njezino biserje može stvoriti što god treba.

Što biste vi stvorili da imate jedan Kosjenkin biser, a da nam kao zajednici može poslužiti za bolju sutrašnjicu?“

Ovdje bi bilo dobro upozoriti učenike da se ne misli na materijalno, nego da se više usredotoče na dobre ljudske osobine.

Voditelj dijeli svakom učeniku po jedan papirić u obliku bisera. Svaki učenik samostalno će napisati na papirić odgovor na prethodno postavljeno pitanje. Nakon što svi napišu svoje odgovore, redom će čitati zapisano i stavljati papiriće na za to predviđeno mjesto na plakatu (prostor iznad zemlje).

10. aktivnost: Dijagram stavova

Na kraju radionice, voditelj će zatražiti od učenika da vrednuju svoj rad i doprinos svim provedenim dramskim aktivnostima. Uz to, i voditelj će dobiti povratnu informaciju o uspješnosti radionice.

U dramskoj tehnici *dijagram stavova* učenici će se rasporediti po zamišljenoj dijagonali na podu razreda s obzirom na svoje zadovoljstvo ili nezadovoljstvo provedenom radionicom. Krajnje točke dijagonale označavaju najmanju odnosno najvišu vrijednost – na jedan kraj raspoređuju se oni koji su zadovoljni, a na drugi oni koji su nezadovoljni. Također, učenici se raspoređuju i u odnosu na druge. Na primjer, ako je neki učenik malo nezadovoljniji doprinosom od onog učenika koji je u potpunosti zadovoljan, stat će niže od njega. Ako smatra da je njegov doprinos jednak, stat će pokraj.

7. ZAKLJUČAK

Iako pripada jednom od starijih medija, smatram da radio i danas uživa veliku popularnost razbijajući tišinu u domovima, automobilima, restoranima ili trgovinama. U Hrvatskoj postoji mnogo različitih radijskih postaja koje nude tematski i žanrovski različite programe te svatko može pronaći nešto za sebe. Na ovim je prostorima zagrebačka radijska postaja prva počela s emitiranjem. Hrvatski narod na to svakako treba biti ponosan. Zabavni sadržaj radijskog programa predstavljale su radiodrame i time uveseljavale mnoga kućanstva. Iako ih danas djeca kod kuće možda više ne slušaju, a možda nikad nisu ni čula za njih, radiodrame imaju velik potencijal u odgojno-obrazovnom radu. Ovaj rad pokazao je mogućnost implementacije radiodrame u nastavnu praksu s nastojanjem da se taj radijski žanr prepozna.

Kod učenika treba poticati vjeru u sebe. Koliko se puta može čuti: „Ja to ne mogu. Nisam dovoljno sposoban. Neću uspjeti.“ Takva uvjerenja negativna su i štetna. Pozitivni stavovi uvijek su korisni, a njih se može postići oslobađanjem od strahova i sumnji. Upravo to može pružiti dramski odgoj kroz dramsko iskustvo, ohrabrivanjem i poticanjem na slobodno i spontano izražavanje. Činjenica je da su vještina slušanja, međuljudski konflikti i emocionalna inteligencija tri povezana pojma. Čovjek je društveno biće, a upravo navedeni pojmovi odnose se na međuljudske odnose. U navedenoj literaturi često se spominje kako jedan uzrokuje drugi. Pogrešno je misliti da je opći, svezremenski sklad bolji od svađe. Prešućene frustracije i potisnuti osjećaji mogu u nekom trenutku izbiti na površinu baš zato što su ostali neriješenima. Tada ništa ne može jamčiti da neće nastati još veći i gori sukob koji je trebao prije nastati. Kod djece je važno osvijestiti činjenicu da se nesporazumi događaju i da je u redu imati različita mišljenja. Zaključujemo da svaki čovjek želi biti saslušan. Isto tako, svako dijete želi biti saslušano. Redovitim vježbanjem može se poboljšati navika slušanja. Osim što su djeca aktivni sudionici u dramskim aktivnostima, njihova se aktivnost ne umanjuje dok gledaju druge kako igraju svoje uloge. Tako se uče promatrati druge, aktivno ih slušati, uvažavati i poštivati tuđe vrijeme za izvedbu. Nadalje, donosimo zaključak kako emocije naveliko utječu na način ponašanja. Emocionalno inteligentno postupanje zapravo je investiranje u odnose s drugim ljudima. Vještinu aktivnog slušanja, strategije rješavanja sukoba i emocionalnu inteligenciju važno je razvijati već od školske dobi.

Često se može čuti kako se generacije mijenjaju i kako su sadašnje generacije suprotnost prethodnima. Tako se učitelji stalno nalaze pred generacijskim izazovima. Na mladima svijet ostaje pa je svako pokazivanje razumijevanja poželjno kako bi i u budućnosti mogli i znali pokazati razumijevanje za druge. Učenike je nužno poučavati ljubavi prema svijetu u kojem odrastaju.

Vjerujem da se mnogi prosvjetni djelatnici susreću s problemima koji su opisani u radu. Ovaj rad ponudio je nekoliko načina osvješćivanja tih problema kroz dramsko iskustvo, a u skladu s psihofizičkim razvojem učenika. U dramskim aktivnostima učenici će biti aktivni sudionici u rješavanju tih problema. Najuspješnije izvršen zadatak bit će onaj u kojem su učenici iskreni i prema sebi i prema ostatku razredne zajednice. Nadam se da će na kraju radionica učenici prepoznati vrijednost aktivnosti, a time će i njihovi ciljevi biti ostvareni.

LITERATURA

- Bošnjak, B. (2012). Književnost i medij radija. U B. Bošnjak (Ur. Višnja Bošnjak), *Radiodramski žanr hrvatske književnosti* (str. 7 – 42). Zagreb: Altagama.
- Breber, K., Nemeč I., Rimac Jurinović, M., Škuflić-Horvat, I. (2020). *Igrom do (spo)razumijevanja*. Preuzeto 7. 6. 2020.: <http://www.tirena.hr/8351/besplatni-prirucnik-igrom-do-sporazumijevanja/>
- Brlić-Mažuranić, I. (2016). *Priče iz davnine: 1916.-2016*. Zagreb: V.B.Z.
- Brusić R., Ciboci L., Kanižaj I., Labaš D., Mališa J., Marković N., Osmančević L., Rovis Brandić A., Vučenović D. (2015). *Komunikacija odgaja – odgoj komunicira*. Zagreb: Kerschoffset d.o.o.
- CARNET Meduza. Pristupljeno 5. 6. 2020.:
<https://meduza.carnet.hr/index.php/media/watch/13658>
- Community Media for Development [CMFD]. (2020). *Creating Participatory Radio with Children: A Facilitator's Guide*. Preuzeto 24. 6. 2020.:
https://www.iwtc.org/ideas/21_radio.pdf
- Čubrilo, S., Krušić, V., Rimac Jurinović, M. (2017). *Odgoj za građanstvo, odgoj za život*. Preuzeto 6. 6. 2020.: <http://www.hcdo.hr/predstavljen-prirucnik-odgoj-za-gradanstvo-odgoj-za-zivot/>
- Ćopić, B. (1993). *Ježeva kućica*. Zagreb: Naša djeca.
- Fileš, G., Jelčić, D., Jurić Stanković, N., Lugomer, V., Motik, M., Pečaver, B., Rožman, K., Tuksar, M. (2008). *Zamisli, doživi izrazi*. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj – Pili-poslovi d.o.o.
- Galić, M. (Ur.). (2016). *Leksikon radija i televizije*. Preuzeto 12. 6. 2020.:
https://obljetnica.hrt.hr/static/doc/hrt_leksikon.pdf
- Gruić, I., Vignjević, J., Rimac Jurinović, M. (2018). *Kazališna/dramska umjetnost u odgojno-obrazovnom procesu – prijedlog klasifikacije i pojmovnika*. U D. Težak

(Ur.). *Višejezičnost i višekulturalnost kao izazov u obrazovanju danas i sutra* (str 119 – 128). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Hrvatska enciklopedija. Pristupljeno 8. 9. 2020.:

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39755>

Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije. (2019).

MZO. Pristupljeno 3. 9. 2020.: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html

Kurikulum za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole. (2019). MZO. Pristupljeno 3. 9. 2019.: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_217.html

Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj za osnovne škole i gimnazije.

(2019). MZO. Pristupljeno: 3. 9. 2020.: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_152.html

Kurikulum za međupredmetnu temu Osobni i socijalni razvoj za osnovne škole i gimnazije. (2019). MZO. Pristupljeno: 3. 9. 2020.: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_153.html

Kurikulum za međupredmetnu temu Učiti kako učiti za osnovne škole i gimnazije.

(2019). MZO. Pristupljeno: 3. 9. 2020.: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_154.html

Kurikulum za međupredmetnu temu Zdravlje za osnovne škole i gimnazije. (2019).

MZO. Pristupljeno: 3. 9. 2020.: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_212.html

Ladika, Z. (1970). *Dijete i scenska umjetnost*. Zagreb: Školska knjiga.

Lekić, K., Migliaccio-Čučak, N., Radetić-Ivetić, J., Stanić, D., Turkulin-Horvat, M., Vilić-Kolobarić, K. (2007). *Igram se, a učim!*. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj – Pili-poslovi d.o.o.

- Ljubić Nežić, K. (2019). Poticanje razvoja medijske pismenosti u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju. *Communication Menagement Review*, 4 (1), 284 – 301.
- Miliša Z., Tolić M., Vertovšek, N. (2009). *Mediji i mladi: prevencija ovisnosti o medijskoj manipulaciji*. Zagreb: Sveučilišna knjižara.
- Miliša Z., Tolić M., Vertovšek, N. (2010). *Mladi – odgoj za medije*. Zagreb: M.E.P. d.o.o.
- Mučalo, M. (2010). *Radio – medij 20. stoljeća*. Zagreb: AGM.
- Pasqualetti, F. i Nanni C. (2005). Novi mediji i digitalna kultura. *Kateheza*, 27 (3), 244 – 265.
- Peruško Z. (2011). Što su mediji?. U A. Čuvalo, K. Delfin Kanceljak, S. Dragojević, H. Frančeski, A. Gavranović, N. Gilić, M. Majcen Marinić, M. Mučalo, T. Perišin, Z. Peruško, F. Polojac, N. Prelog, B. Skoko, G. Vilović (ur. Zrinjka Peruško), *Uvod u medije* (str. 15 – 37). Zagreb: Naklada Jesenjski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Prica, C. (1986). Uvod u radiodramaturgiju. *Dani Hrvatskog kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 12 (1), 330 – 372.
- Raspored emitiranja: Hrvatski radio-HRT – Radio Sljeme*. Pristupljeno 29. 8. 2020.: <https://radio.hrt.hr/raspored/2020/8/29/?fch=1>
- Rijavec, M. i Miljković, D. (2002). *Kako rješavati konflikte?*. Zagreb: IEP d.o.o.
- Scher, A. i Verrall, C. (2005). *100 + ideja za dramu*. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj – Pili-poslovi d.o.o.
- Slavens, E. (2006). *Svađanje: učini nešto riječ po riječ*. Zagreb: Mosta.
- Stiefenhofer, M. (2002). *55 savjeta kad se djeca svadaju*. Rijeka: Andromeda d.o.o.
- Tolić, M. (2008). Aktualnost medijskih kompetencija u suvremenoj pedagogiji. *Acta Iadertina*, 5 (1), 1 – 13.

- Uvodić-Vranić, Lj. (2007). *Kako se pomiriti – sa samim sobom, s drugima, s mladima. Primjeri iz prakse*. Zagreb: Alinea.
- Vodopija, Š. (2007). *Umijeće slušanja*. Zadar: Naklada.
- Vodopija, Š. i Vajs, A. (2010). *Vještina slušanja u komunikaciji i medijaciji: priručnik i savjetnik za uspješnu komunikaciju*. Zadar: Naklada.
- YouTube. Pristupljeno 1. 6. 2020.: <https://www.youtube.com/watch?v=HCTevUb2xOw>
- YouTube. Pristupljeno 26. 8. 2020.: <https://www.youtube.com/watch?v=gia9nuz8ewA>
- Zgrabljic Rotar, N. (2005). *Mediji – medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaji*. Sarajevo: MediaCentar.

PRILOZI

Prilog 1. Tekst za tehniku vođene mašte

Nalaziš se u gustoj šumi koja počinje mirisati na kestene. S krošanja stabala lijeno pada žućkasto, smečkasto i crvenkasto lišće. Ups! Jedan ti se listić zapetljao u kosu. Haha, pomisliš, ne poštuju nikakva prometna pravila dok slijeću na zemlju. Dok ga nespretno sklanjaš iz kose, čuješ kako netko kuca na nevidljiva vrata šume. Tup, tup, tup, tup, tup, tup! Zastaneš pa dižeš pogled visoko tražeći tog iznenadnoga gosta i pitaš: „Tko je?“ (Pauza.) No, nepoznat se gost preplaši i odjuri daleko prema krošnjama stabala kroz koje se teško probijaju posljednje zrake sunca. Zahladilo je. Koračaš dalje po jesenskom tepihu i slušaš lišće kako šapuće ispod tvojih cipela. Tu i tamo zapucketa grančica na koju si nagazio. Slušajući svoje korake, nisi više siguran jesu li to samo tvoji ili ti se netko u šumi približava. Ššššš! Nešto šuška? Čujete li? Oh, pa to je Ježurka ježić! Evo ga tamo, mete lišće ispred vrata! Kakvu tek jazbinu ima! (Pauza.)

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)